

Ayanlıktan Vezirliğe Uzanan Bir Serüven: Karahisar-ı Sahib Ayanı Turunçzâde Süleyman Ağa ve Muhallefâtı

An Adventure from Being a Notable to Viziership: Turunçzâde Süleyman Ağa who was a Notable of Karahisar-ı Sahib and His Inheritance

Mehmet Güneş*

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:
Corresponding author:

* Afyon Kocatepe Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
mgunes@aku.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7611-0968

Başvuru / Submitted :
30 Kasım 2022

Kabul / Accepted :
6 Ocak 2023

DOI: 10.21021/osmed. 1212158

Atıf/Citation:

Güneş, M. "Ayanlıktan Vezirliğe Uzanan Bir Serüven: Karahisar-ı Sahib Ayanı Turunçzâde Süleyman Ağa ve Muhallefâtı". Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 16 (2023): 118-144.

Benzerlik / Similarity : %11

Öz

Karahisar-ı Sahib’de ayanlık ve mütesellimlik gibi görevleri üzerinde bulunduran yerli hanedan ailelerinden birisi olan Turunçzâdeler, uzun yıllar yerel yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Bu ailenin mensuplarından birisi olan Turunçzâde Süleyman Ağa, memleketi Karahisar-ı Sahib’deki nüfuzu sayesinde elde ettiği ayanlık ve mütesellimlik görevleri esnasında şikâyete konu olan icraatlarına ve rakiplerinin ayanlığı ele geçirme teşebbüsleri çerçevesinde aleyhine faaliyette bulunmalarına rağmen kısa sürede temayüz ederek vezirliğe kadar yükselmiştir.

Bu çalışmada ayanlık tegallübünün zirveye ulaştığı bir dönemde, 18. yüzyılın sonlarında, Karahisar-ı Sahib ayan ve mütesellimliği, Sivas zahire mübayaacılığı ve mütesellimliği yaptıktan sonra vezirlik rütbesine terfi ederek Rakka, Halep, Adana, Karaman eyaleti valiliklerine ve Karahisar-ı Sahib sancağı mutasarrıflığına getirilen Turunçzâde Süleyman Ağa’nın siyasi, askeri faaliyetleri ve muhallefâtı hakkında arşiv belgeleri ışığında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ayrıca Turunçzâde Süleyman Ağa örneğinden hareketle ilgili dönemde Karahisar-ı Sahib’de ayanların birbirleriyle mücadeleleri ile nüfuz ve etki alanlarını genişletme yönündeki gayretleri irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Turunçzâde Süleyman, Karahisar-ı Sahib, Ayan, Mütesellim, Muhallefât.

Abstract

The Turunçzâdes, who were one of the local noble families having the duties of being notables and lieutenant governor in Karahisar-ı Sahib, had a say in the local government for many years. Turunçzâde Süleyman Ağa, who was one of the members of this family, advanced to viziership in a short time despite his activities which were the subject of complaint and his rivals’ activities which were against him within the scope of their attempts to take over being notables during his duties of being a notable and lieutenant governor in his hometown Karahisar-ı Sahib.

This study aimed to inform about political and military activities and wealth of Turunçzâde Süleyman Ağa who was appointed to the governor of Karahisar-ı Sahib sanjak and governorships of Rakka, Halep, Adana, and Karaman provinces by advancing to the rank of viziership after being a notable and lieutenant governor of Karahisar-ı Sahib and grain purchaser and lieutenant governor of Sivas in a period during which the conflicts for being notables peaked during the ends of the 18th century in the light of archive documents. In this sense, with reference to the sample of Turunçzâde Süleyman Ağa, it was also tried to examine the conflicts between the notables in Karahisar-ı Sahib and their efforts towards increasing their power and sphere of influence in that period.

Keywords: Turunçzâde Süleyman, Karahisar-ı Sahib, Notable, Lieutenant Governor, Inheritance

Giriş

Arapça göz anlamına gelen “ayn” kelimesinin çoğulu olan ayân, bir toplumda soy, sop ve itibarca temayüz etmiş kimseler için kullanılmış bir tabirdir¹. Osmanlı şehir toplumunda XVI. yüzyıldan itibaren “eşraf ve a’yân” olarak isimlendirilen bir zümrenin varlığına tesadüf edilmekte olup, bunlar devlet ve reaya arasındaki ilişkileri düzenleyen, hem reyanın temsilcisi, hem de devlet tarafından yerine getirilmesi istenen emirlerin uygulanmasında resmi görevlilerin yardımcısı pozisyonunda olan bir grubu oluşturmaktaydı². Şehir ve kasabaların ileri gelenleri olarak nitelendirilen bu grup, nüfuzlu ailelere mensup kişilerden, zengin tüccarlardan, yaşlı ve güngörmüş esnaftan, tanınmış din adamları ile tarikat şeyhleri ve şehirlerdeki kapıkullarından oluşmaktaydı³.

XVIII. yüzyıla kadar genel anlamda şehir ve kasabalardaki bazı nüfuzlu aileleri ifade eden eşraf tabiri ile birlikte kullanılan, bu tarihlere kadar devlet işlerinde hiçbir etkinlikleri olmayan ancak, buldukları yerin ileri gelenlerinden oldukları için gerektiğinde kendilerinden istifade edilen bir zümreyi ifade eden ayan⁴, zamanla devlet tarafından resmen görevlendirilmiş yerel yöneticiler için de kullanılan bir tabir olmuştur.

1726’dan önce Anadolu’da çok kuvvetli olmayan fakat bu tarihten sonra hükümet tarafından sancakların derecesine göre buralardaki az veya çok nüfuzlu hanedanlara bazı idari yetkiler tanınmasıyla daha sağlam bir hüviyet kazanan ayanlık müessesesi⁵, XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Anadolu’nun önce önemli sancak ve kazalarında, bu yüzyılın ikinci yarısında ise bütün Anadolu’da görülmeye başlamıştır⁶.

Bilhassa XVIII. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti’nin taşra hayatının hemen hemen her biriminde yer alan ayanlar halkın mümessilleri olarak devlet tarafından muhatap alınmış ve kendilerine pek çok vazifeler yüklenmiştir. Bu cümleden olarak ayanlar, savaş zamanlarında kaza ve köylerden asker tedarik etmek, gerektiğinde bu askerlerle beraber sefere iştirak etmek, gerek kendi bölgelerinde gerekse başka bölgelerde zuhur eden eşkıyayı bertaraf etmek için görevlendirilen valinin maiyetine belli bir miktar asker ile iştirak etmek, ordunun ve İstanbul halkının ihtiyacı olan araç, gereç, yiyecek ve hayvanların temin edilmesi, vergilerin tahsili, vali, mutasarrıf veya mütesellim için gerekli olan konakların kiralanması gibi görevleri yerine getirmekteydiler. Ayrıca İstanbul Baruthanesi için ihtiyaç duyulan güherçilenin mübayaası, sancak adına alım-satım ve borçlanma işlerinin yürütülmesi, sancak yöneticisinin emri üzerine belediye hizmetlerinin yürütülmesi, bazan çocuk ve emeklilerde olan zeamet ve timarların “cebelü bedeliyyeleri”ni toplamak da bunların görevleri arasında yer almaktaydı⁷.

XVIII. yüzyıldan sonra gerek Anadolu ve gerekse Rumeli’nin muhtelif yerlerinde, buldukları yerlerde hükümet tarafından gönderilen idarecilerin önüne geçen ayanlar, bu sayede sadece ayanlık

¹ Özcan Mert, “Âyan”, TDV İslam Ansiklopedisi, IV (İstanbul 1991), 195.

² Özer Ergenç, “Osmanlı Klasik Dönemindeki “Eşraf ve A’yan” Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, III (1982): 106.

³ Vehbi Günay, “Batı Anadolu’da Ayanlık Mücadeleleri ve Bergama Voyvodası Sağancılı Veli”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/2 (2006): 94.

⁴ M. Fuad Köprülü ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Âyân”, MEB İslam Ansiklopedisi, II (İstanbul 1993), s. 41.

⁵ Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirışleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”, *Bellekten*, XLII/168 (1978): 674.

⁶ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlık* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994), 13.

⁷ Özkaya, *a.g.e.*, s.s. 141-168; Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986), 171.

ünvanı elde etmekle kalmamışlar, voyvodalık, mütesellimlik, muhassıllık, hatta valilik gibi önemli görevleri ele geçirmek suretiyle vilayetin siyasi hâkimiyetini de elde etmişlerdir⁸. Ayanlığın resmen tanınması ile taşra idaresinde derebeylik biçimi bir düzen kanunlaştırılırken, toplumun kendi içinden gelen insanları yüksek siyaset hayatına hazırlamak gibi bir yolun da önü açılmıştı. Bu sayede vezirlik rütbesine kadar yükselen bazı ayanlar, kölelikten gelme Enderunlu devlet adamları yanında yüksek idari görevlere iştirak etme imkânına sahip olmuşlardır⁹. Bu imkâna sahip olan ayanlardan birisi de Karahisar-ı Sahib’de uzun süreler ayanlık yapmış ailelerden birisi olan Turunçzâdeler’e mensup Süleyman Ağa’dır.

Bu çalışmanın amacı, ayanlık tegallübünün zirveye ulaştığı bir dönemde, XVIII. yüzyılın sonlarında, bir müddet ayanlık ve mütesellimlik yaptıktan sonra vezirlik rütbesine terfi ederek muhtelif yerlerde valilik ve mutasarrıflık görevine getirilen Turunçzâde Süleyman Ağa’nın siyasi, askeri faaliyetleri ve muhallefâtı hakkında bilgi vermektir. Hem Karahisar-ı Sahib ayanları içerisinde hem de mensubu olduğu ailede önemli bir yere sahip olmasına rağmen Turunçzâde Süleyman Ağa’ya ve muhallefâtına münhasır henüz bir çalışma yapılmamış olup, çalışmanın bu meyanda bir boşluğu dolduracağı muhakkaktır¹⁰.

Çalışma, Süleyman Ağa’nın ayan ve mütesellim kimliği itibarıyla mahalli özellik taşımakla birlikte, aynı zamanda vezirlik ve valilik görevleri itibarıyla da daha genel alana teşmil olunacak bir niteliği haizdir. Bu çerçevede kronolojik bir sıra takip edilerek evvela Süleyman Ağa’nın Karahisar-ı Sahib ayan ve mütesellimi, daha sonra Sivas mübayaacısı ve mütesellimi olarak, daha sonra da vezirlik rütbesine yükseltilerek getirildiği valilik görevi dolayısı ile gerçekleştirdiği faaliyetleri arşiv belgeleri ışığında incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, ölümünden hemen sonra müsadere edilen mal varlığı ve muhallefâtı hakkında yine belgelerin müsaade ettiği ölçüde bilgi verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın hem bölgesel hem de genel anlamda, daha önce yapılmış benzeri çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Turunçzâde Süleyman Ağa’nın Ayan ve Mütesellim Olarak Karahisar-ı Sahib’deki Faaliyetleri

Turunç Mustafa Ağa oğlu Ali Ağa’nın oğlu olan Turunçzâde Süleyman’ın bir ayan olarak ortaya çıkışına kadar, hayatı ile ilgili maalesef herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sipahi olan dedesi Mustafa Ağa, Afyon-Kütahya sınırında bulunan Kadı Mürsel köyü yakınındaki Alumca Çiftliği zaimi iken 1737 yılında Karahisar-ı Sahib’in Fakih Paşa mahallesine yerleşmiş, daha sonra mültezimlik, sadrazam kethudalığı gibi görevlerde bulunmuştur. Dedesinden babasına intikal eden

⁸ Zamanla taşra yöneticilerinin en önemli yetkilerini ele geçiren ayanlar hakkında pek çok araştırma yapılmıştır. Bunların bir kısmı ayan terekeleri ile ilgili olup, daha ziyade ayanların sosyo ekonomik durumlarını ön plana çıkaran çalışmalardır. Bununla birlikte ayanların siyasi ve askeri faaliyetlerini konu edinen çalışmalar da mevcuttur. Osmanlı Devleti’nde ayanlarla ilgili bir bibliyografya çalışması için bkz. Hamit Karasu, “Osmanlı Ayanları Üzerine Yapılan Çalışmalar (Tanzimat’a Kadar)”, *Turkish Studies History*, 13/16, (2018): 127-150.

⁹ Mustafa Akdağ, “Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/14, (1963): 54.

¹⁰ Karahisar-ı Sahib ayanları ile ilgili şu ana kadar yapılan çalışmalar, bir yüksek lisans tezi ve birkaç makaleden ibarettir. Bkz. Yalçın Ölmez, “Karahisar-ı Sahib Sancağı’nda Ayanlık Müessesesi (1784-1848)”, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1991); Mehmet Güneş, “Karahisâr-ı Sâhib Ayânı Mollazâde Hacı Ahmed Ağa’ya Ait Bir Tereke Defteri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII/2 (2006): s.s. 65-91; Mehmet Güneş, “Karahisâr-ı Sâhib Ayânı Turunçzâde Dede Mustafa Bey ve Muhallefâtı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/65 (2019): 204-218.

zeameti daha sonra Turunçzâde Süleyman devralmıştır¹¹. Belgelerde ilk olarak, uzun süre Karahisar-ı Sahib halkına zarar veren, mallarına ve canlarına kast eden Karahisarlı Ali Bölükbaşı isimli levend eşkıyasının yakalanarak cezalandırılması ile görevlendirilmiş bir ayan olarak adı geçen Süleyman Ağa¹², 1776-1777 ile 1785 yıllarında Karahisar-ı Sahib'e mutasarrıf olarak tayin edilen ve arpalık sistemi gereğince görev mahalline gelmeyen pek çok vezir rütbeli paşaya mütesellimlik yapmıştır. Bu cümleden olarak 27 Haziran 1776'da Şehrizor eski valisi Halil Paşa'ya¹³, 19 Kasım 1776'da Adana eski valisi Yusuf Paşa'ya¹⁴, 2 Ocak 1777'de Diyarbakır valisi ve seraskeri Abdullah Paşa'ya¹⁵, 13 Mart 1777'de Karaman eski valisi Mustafa Paşa'ya¹⁶ mütesellim olarak atanmış; 19 Ağustos 1777'de azl edilerek yerine Duhânî Ahmed Ağa getirilmiştir¹⁷. Yaklaşık 7,5 yıl kadar mütesellimlikten uzak kalan Süleyman Ağa, Aralık 1784'te Osman Paşa'ya¹⁸, 10 Haziran 1785'de Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya¹⁹ mütesellim tayin edilmiştir.

Mütesellimlikten uzak kalmakla birlikte Süleyman Ağa bu zaman içerisinde boş durmamış ayanlığı ele geçirebilmek için rakipleri ile mücadeleye koyulmuştur. Bu meyanda zarar ve zulme uğrayan halk Süleyman Ağa hakkında pek çok şikâyetlerde bulunarak cezalandırılmasını talep etmiştir²⁰. “*Öteden beru sadâkat ve istikâmeti ve fukarâ ve zu'afâyı her halde himâyet u sıyâneti ile ma'lûm, re'âya-perver bir hânedân-zâde*”²¹ olarak bilinen ve bu vasıfları dolayısı ile yukarıda da bahsedildiği üzere defaatla mütesellimlik görevi tevdi edilen Süleyman Ağa'nın diğer taraftan halkı maruz bıraktığı “*zulm ü ta'addî*” leri dolayısı ile “*eşkıyâ*”²², “*müfsid*”²³, “*zaleme ve mütegalibeden*”²⁴ olarak tavsif edilmesi oldukça dikkat çekicidir. Belgelerden tespit edilebildiği kadarı ile Süleyman Ağa hakkında ortaya atılan bu suçlamalar ve şikâyet edilmesine sebep teşkil eden bazı hususlar şu şekilde sıralanabilir:

Mütesellimlikten azl edildikten kısa bir süre sonra Turunçzâde Süleyman Ağa, kethüdası Kandilcioğlu Mustafa ile beraber Şuhud kazasında ayanlık iddiasında bulunmuş²⁵, bu durum kaza ileri gelenleri ve halkı ile aralarında uzun süre devam eden husumetlerin yaşanmasına sebep

¹¹ Süleyman Gönçer, *Afyon İli Tarihi*, II (Afyon: İleri Ofset Matbaacılık, 1991), 281.

¹² Afyonkarahisar Şer'iyye Sicili (AŞS), 552/147, 17 Safer 1190 (7 Nisan 1776).

¹³ AŞS, 552/164, 10 Cemâziyelevvel 1190 (27 Haziran 1776).

¹⁴ AŞS, 552/183, 7 Şevval 1190 (19 Kasım 1776).

¹⁵ AŞS, 552/192, 22 Zilkade 1190 (2 Ocak 1777).

¹⁶ AŞS, 552/216, 3 Safer 1191 (13 Mart 1777).

¹⁷ AŞS, 552/248, Evâil-i Receb 1191 (5-14 Ağustos 1777).

¹⁸ AŞS, 555/42-43, Evâsıt-ı Safer 1199 (24 Aralık 1784-2 Ocak 1785).

¹⁹ AŞS, 555/81, 2 Şaban 1199 (10 Haziran 1785).

²⁰ Şuhud kazasında ayanlık iddiasında bulunan bazı kişiler kaza halkını kışkırtarak Turunçzâde Süleyman aleyhine iftiralar atmak suretiyle şikâyetçi olmalarına sebep olmuşlardır. Yazdıkları dilekçelerle Turunçzâde Süleyman Ağa'nın İsanbul'da yargılanmasını talep eden bu kişilerin iddialarına göre Süleyman Ağa 500 asker ile Şuhud kazasını basmış, bu askerler bazılarının mal ve eşyalarını gasp edip, kadınlara dahi tecavüz etmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda bu suçlamaların arkasında ayanlık mücadelesi içerisinde sergiledikleri eşkıyalık faaliyetleri ile halka zarar verdikleri, önemli devlet işlerinin aksamasına sebep oldukları için Süleyman Ağa marifetiyle cezalandırılmış oldukları anlaşılan Şuhud kazası ileri gelenlerinden Oynağanlıoğlu Himmet riyasetindeki Oynağanlıoğlu Hüseyin, Hacı Ali oğlu Mehmed, Sucuoğlu Hüseyin, Deli Ömer ve Çelik Osman isimli şahısların olduğu anlaşılmıştır. BOA, AE.SABH.I., 67/4666, 28 Şaban 1194 (29 Ağustos 1780); BOA, AE.SABH.I., 67/4667 11 Şaban 1194 (12 Ağustos 1780).

²¹ AŞS, 552/216, 3 Safer 1191 (13 Mart 1777); 552/192, 22 Zilkade 1190 (2 Ocak 1777).

²² AŞS, 552/318, Evâil-i Cemâziyelevvel 1193 (17-26 Mayıs 1779).

²³ AŞS, 553/252, Evâil-i Rebiulahir 1197 (6-15 Mart 1783).

²⁴ AŞS, 553/285, Evâsıt-ı Receb 1197 (12-21 Haziran 1783).

²⁵ AŞS, 552/276, Evâsıt-ı Muharrem 1192 (9-18 Şubat 1778).

olmuştur. Öyle ki bu husumetler neticesinde mahkemeye intikal eden davalar yerel mahkemede halledilemeyip İstanbul'a kadar uzanmıştır. Bu sıralarda Dergâh-ı Âlî Gedikli'si²⁶ olan Turunçzâde Süleyman Ağa ve kethüdası Kandilcioğlu Mustafa ile Şuhud kazası ahalilerinden Küçük Halil, Kabakçioğlu Yusuf ve Seyyid Molla Muhammed Efendi isimli kimselerin aralarında tevzi defterlerine fazladan 27.601 kuruş vergi tahsil ettikleri dolayısı ile ortaya çıkan anlaşmazlıkların sona erdirilmesi için padişah emri ile mahkemeye davet edilmiş olmalarına rağmen bunlar (Süleyman Ağa ve kethüdası Mustafa Efendi) mahkemeye katılmadıkları gibi firar ederek Tavashlı Ömer Ağa'nın himayesine girmişlerdir²⁷. Mal ve eşyalarının zapt edilmesi hususunda ferman çıkarılması üzerine Turunçzâde Süleyman ile kethüdası Mustafa ortaya çıkmış, devlet tarafından el konulan eşyalarının kendilerine bırakılması karşılığında devlet hazinesi için 3.000 kuruş alınarak bundan böyle Şuhud kazası ahalilerine zarar vermemek üzere nezre²⁸ bağlanmışlardır. Halil, Yusuf ve Muhammed ise hapsedilerek ellerinde bulunan 7.000 kuruşa el konulmuştur. Turunçzâde Süleyman ile kethüdası Mustafa'dan tahsil edilen 3000 kuruş ile birlikte toplam 10.000 kuruş devlet hazinesine teslim edilmek üzere mübaşir marifetiyle İstanbul'a gönderilmiştir²⁹. Ancak dava burada kapanmamış, bu defa da Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Sandıklı, Nevahi-i Barçınlı kazaları kadı ve naibleri ve Karahisar-ı Sahib halkı İstanbul'a gönderdikleri ilam ve dilekçelerle karara itiraz etmişlerdir. Süleyman Ağa ve kethüdası Mustafa Efendi'den kendilerinin hoşnut ve razı olduklarını, bunlar hakkında isnat edilen suçların iftira olduğunu, buna ilaveten davayı gören Şuhud kazası kadısının taraflı olduğunu, dolayısı ile daha adil bir yargılamanın olabilmesi için davanın yeniden Karahisar-ı Sahib veya Kütahya'da, daha da olmazsa İstanbul'da Rumeli Kadıaskerliği huzurunda görülmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine bahis konusu kişilerin davasının İstanbul'da görülmesi padişah tarafından mübaşirlere hitaben emredilmiştir³⁰.

Süleyman Ağa, bir ara Anadolu valisi Yeğen Mehmed Paşa'nın oğlu ve Kütahya mütesellimi Mir Yusuf'un kethüdalığı hizmetinde bulunmuş, bu esnada eyaletin pek çok kazalarını teftiş bahanesiyle buralardan haksız yere vergi tahsil etmek suretiyle halkı zarara soktuğu haber alınarak Limni Adasına sürgün edilmesi hususunda ferman çıkarılmıştır³¹. Ancak sürgün edileceğini öğrenen Süleyman Ağa aleyhinde çıkarılan fermana rağmen firar ederek kayıplara karışmıştır. Bunun üzerine her nerede saklanıyor ise derhal bulundurulacak, görevli mübaşire teslim ettirilip sürgün mahalline gönderilmesi hususunda tekrar ferman sadır olmuştur³². Daha sonra Süleyman Ağa ele geçirilmiş olup tam da adaya sürgüne gönderileceği esnada, Karahisar-ı Sahib'de bulunan "*ulemâ, sulehâ, eimme, meşâyih, sâdât-ı kirâm ve sâir re'âyâ ve berâyâ*" hepsi mahkemeye gelerek,

²⁶ BOA, C.ADL., 77/4657, 18 Ramazan 1192 (10 Ekim 1778). Divan-ı Hümayun'da görevli çavuşlar içerisinde kıdemli ve tecrübeli olanlarından çeşitli görevlerle taşraya gönderilen, timar ve zeamet sahibi olan görevliler için kullanılan bir tabirdir. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 408; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 660.

²⁷ BOA, C.DH., 330/16466, 14 Muharrem 1192 (12 Şubat 1778); AŞS, 552/276, Evâsıt-ı Muharrem 1192 (9-18 Şubat 1778).

²⁸ Kamu düzenini sağlamak amacıyla, caydırıcı ve cezalandırıcı bir yöntem olarak geliştirilen bir otokontrol sistemi olarak tanımlanan nezrin Osmanlı Devleti'ndeki uygulanması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Çetin, "Kamu Düzeninde Alternatif bir Yöntem: Nezir", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/36 (2015): 287.

²⁹ BOA, C.DH., 330/16466, 14 Muharrem 1192 (12 Şubat 1778); BOA, C.ML., 274/11297, Evâil-i Rebiulevvel 1192 (30 Mart-8 Nisan 1778).

³⁰ BOA, C.ADL., 77/4657, 18 Ramazan 1192 (10 Ekim 1778).

³¹ AŞS, 552/341, Evâsıt-ı Rebiulevvel 1193 (29 Mart-7 Nisan 1779); AŞS, 552/343, 22 Rebiulevvel 1193 (9 Nisan 1779).

³² AŞS, 552/318, Evâil-i Cemâziyelevvel 1193 (17-26 Mayıs 1779).

Süleyman Ağa'dan memnun olduklarını ifade ederek affını talep etmişlerdir. Karahisar-ı Sahib naibi Ahmet Hulusi Efendi bu talebi bir mektupla İstanbul'a bildirmiş, bunun üzerine Süleyman Ağa, bir daha ayanlık işlerine karışmamak şartıyla affedilmiştir³³.

Yine bir başka iddiaya göre Süleyman Ağa, 29 Temmuz 1779'da yardımcısı Seyyid Esad isimli şaki ve yanlarındaki beş kişi ile beraber akşam üzeri Karahisar-ı Sahib sakinlerinden Süleyman isimli bir şahsın sokak kapısını kırarak evine girip hamile karısını dövmüş, bir küçük oğlunu öldürmüş, bununla da kalmayıp bir kızını da kaçırıp konağında hapsederek ırzına geçmiş, ayrıca bir keresinde 350, bir keresinde de 34 kuruşunu aldirmek için adı geçen şahsın üzerine adamlar göndermiştir. Bu sebepten kendisinden ve avenesi Seyyid Esad'dan davacı olunmuş ve İstanbul'da mahkemeye çıkarılması hususunda ferman sadır olmuştur³⁴.

1-9 Kasım 1779'da Karahisar-ı Sahib ahalisinden bazı kişiler mahkemeye gelerek Turunçzâde Süleyman Ağa'nın vilayet masrafları ismiyle kaza halkından her bir sene 50'şer, 60'ar kese akça olmak üzere üç sene boyunca haksız yere vergi tahsil ettiği yönünde şikayette bulunmuşlardır. Bu şikayetler dikkate alınarak gönderilen mübaşirle meselenin iyice tahkik edilmesi ve eğer Süleyman Ağa'nın zimmetine para geçirdiği vaki ise, mahkeme marifetiyle bu paraların tekrar halka iade edilmesi hususunda padişah tarafından Anadolu valisi ve Karahisar-ı Sahib kadısına hitaben ferman gönderilmiştir³⁵.

Süleyman Ağa, 6-15 Mart 1783'te Kandilcioğlu Mustafa isimli müfsid ve avenesinden 150 kadar adamı başına toplayarak Karahisar-ı Sahib mahkemesini basmış ve halkı korkutarak hakkında "*hüsn-i hâlini*" belirten bir kıt'a i'lam ve mahzar alarak İstanbul'a firar etmiştir³⁶. Halktan gelen yoğun şikayetler doğrultusunda Anadolu valisi Abdi Paşa'nın ihbarı üzerine görevlendirilen mübaşir tarafından yakalanarak İstanbul'da mahkemeye çıkarılması hususunda emir sadır olmuştur³⁷. Kısa sürede ele geçirilen Süleyman Ağa, memleket işlerine karışmamak şartıyla 40.000 kuruş nezr cezasına çarptırılmış, böylece halka daha fazla eziyet etmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır³⁸.

Ancak bu ceza da Süleyman Ağa'yı uslandırmamış Haziran 1783'te Şuhud kasabasını basarak halkın can, mal ve namuslarına hâlel getirecek davranışlarda bulunmuştur. Bu defa da kendisinin Karahisar-ı Sahib'e girmesi veya Karahisar'ın idari işlerine karışması ihtimali olursa gerekli cezaya çarptırılması yönünde daha önce İstanbul'da mahkemeye çıkarılması için gönderilen emrin üzerine şerh düşülmüştür³⁹. Daha sonra Kütahya kadısının ve Karahisar-ı Sahib naibinin ilamları ile Kütahya mütesellimi Abbas Ağa'nın tahriri ve Karahisar halkının dilekçelerinde Süleyman Ağa'nın hanedandan bir kişi olarak herkesin kendisinden razı ve hoşnud oldukları ifade edilerek daha önce hakkında çıkarılan fermanın ve Başmuhasebe'ye kayıt edilen nezr kaydının iptal edilerek cezasının affedilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine Süleyman Ağa'nın Karahisar'a girmemek ve yönetimine

³³ AŞS, 553/115, Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1194 (15-24 Mayıs 1780).

³⁴ AŞS, 553/44, Evâsıt-ı Receb 1193 (25 Temmuz-3 Ağustos 1779).

³⁵ AŞS, 553/69, Evâhir-i Şevval 1193 (1-9 Kasım 1779).

³⁶ AŞS, 553/252, Evâil-i Rebiulahir 1197 (6-15 Mart 1783).

³⁷ AŞS, 553/232, Evâil-i Safer 1197 (6-15 Ocak 1783).

³⁸ AŞS, 553/254, 14 Rebiulahir 1197 (19 Mart 1783).

³⁹ AŞS, 553/285, Evâsıt-ı Receb 1197 (12-21 Haziran 1783).

müdahil olmamak ancak oradaki şahsi işlerini kendi adına takip edecek bir adamını göndermesine izin verilmek suretiyle nezir kaydı iptal edilmiştir⁴⁰.

Hakkındaki bütün bu olumsuzluklara rağmen Süleyman Ağa, yaklaşık 7,5 ay sonra Karahisar-ı Sahib mutasarrıfı Osman Paşa'nın arzı ve ahalinin talepleri ile ikinci kez mütesellim olarak atanmıştır⁴¹. Ancak görev yerine gidebilmesi için daha önce Karahisar-ı Sahib'e girmesi yönündeki yasağın kalkması gerekiyordu. Bunun için Süleyman Ağa kendisi ile ilgili iyi halini beyan eden ilam ve mahzarları delil göstererek padişaha takdim ettiği bir arzuhal ile bu yasağın kalkmasını sağlamıştır⁴². Süleyman Ağa mütesellimlik makamını tekrar ele geçirir geçirmez Karahisar-ı Sahib sakinlerinden olup ayanlık iddiasıyla eşkıyalık yapan Yakalıoğlu Hacı Abdullah, Hacı Mehmed, Tavşan Hacı Ali ve arkadaşlarından ele geçirebildiklerini cezalandırmıştır. Ancak halk, şehrin huzurunun sağlanmasının bu kişilerin yardımlarına bağlı olduğu iddiasıyla affedilmeleri hususunda padişahın ferman talep etmiştir⁴³. Süleyman Ağa, Osman Paşa'nın mütesellimi olarak göreve geldikten yaklaşık 5,5 ay sonra, 10 Haziran 1785'te, Rumeli Beylerbeyliği payesi ile Karahisar-ı Sahib mutasarrıfı olan İbrahim Paşa'ya mütesellim tayin edilmiştir⁴⁴.

Mart 1786'da Karahisar-ı Sahib ileri gelenlerinden oluşan bir heyet, mahkemeye gelerek Süleyman Ağa'nın on beş seneden beri kâh mütesellim, kâh ayan olarak Karahisar-ı Sahib kazası ve diğer kazalarda olmadık zulümler yaptığını ifade ederek şikayette bulunmuşlardır. Bu şikayetler Karahisar-ı Sahib Naibi Mehmed Zihni Efendi tarafından İstanbul'a bildirilmiş, bunun üzerine Süleyman Ağa'nın İstanbul'da yargılanması hakkında padişah tarafından emir çıkarılmıştır⁴⁵. Ancak Süleyman Ağa, konağına 200'den fazla silahlı adamını toplayarak İstanbul'a gitmemek için direnmiştir. Dergâh-ı Âlî Gedikli si sınıfatını haiz bir devlet adamı olarak kendisine hiç de yakışmayan bu davranışı dolayısıyla üzerinde olan zeamet ve gediğinin elinden alınacağı, gerekli cezaya çarptırılacağı, itaatsizlikte ısrar ederse tevkif edileceği hususunda ferman sadır olmuştur⁴⁶. Nihayetinde İstanbul'da mahkemeye çıkarılan Süleyman Ağa'nın davacıları iddialarını ispat edememişler ancak Süleyman Ağa ile aralarındaki anlaşmazlığı sona erdirmek maksadıyla Karahisar-ı Sahib kazasına bir daha ayak basmamak üzere dava sonlandırılmıştır. Süleyman Ağa'nın Karahisar'da bulunan emlak, eşya ve arazisinin vekili tarafından zapt edilmesi kararlaştırılmıştır. Eğer herhangi bir şekilde izinsiz olarak kazaya girerse daha önceden olduğu gibi 40.000 kuruş nezre çarptırılacağı hükme bağlanmıştır⁴⁷.

2. Turunçzâde Süleyman Ağa'nın Sivas Zahire Mübayaacılığı ve Mütesellimliği

Karahisar-ı Sahib'e ayak basması yasaklanan Süleyman Ağa, kısa bir süre sonra Sivas zahire mübayaacılığı görevine getirilmiştir⁴⁸. Bu meyanda Soğucak ve Anapa taraflarındaki orduya ulaştırılmak üzere Sivas, Bozok ve Amasya sancaklarından 70.000 İstanbul kilesi⁴⁹ un ve 40.000

⁴⁰ AŞS, 555/16, Evâhir-i Cemaziyelahir 1198 (12-20 Mayıs 1784).

⁴¹ AŞS, 555/42, Evâsıt-ı Safer 1199 (24 Aralık 1784-2 Ocak 1785); AŞS, 555/43, (tarihsiz).

⁴² AŞS, 555/38, Evâhir-i Safer 1199 (3-11 Ocak 1785).

⁴³ AŞS, 555/50, Evâsıt-ı Cemaziyevvel 1199 (22-31 Mart 1785).

⁴⁴ AŞS, 555/81, Evâhir-i Muharrem 1200 (24 Kasım-3 Aralık 1785).

⁴⁵ AŞS, 555/88, Evâil-i Cemaziyevvel 1200 (2-11 Mart 1786).

⁴⁶ AŞS, 555/87, Evâil-i Cemaziyelahir 1200 (1-10 Nisan 1786).

⁴⁷ AŞS, 555/96, Evâil-i Şaban 1200 (30 Mayıs-8 Haziran 1786).

⁴⁸ Sivas Şer'iyye Sicili (SSS), 3/s. 13-14, 27 Zilhicce 1201 (10 Ekim 1787).

⁴⁹ 1 İstanbul kilesi yaklaşık 25 kg.'dır. Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 281.

İstanbul kilesi arpanın tahsil edilerek Samsun iskelesine nakledilmesi görevini üstlenen Süleyman Ağa⁵⁰, 13 Temmuz 1790 tarihine kadar bu göreve devam etmiştir⁵¹.

Süleyman Ağa, 25 Mayıs 1790'da mübayaacılık görevinden istifasını istemiş, 1787'den 1790 senesine kadar Sivas, Bozok ve Amasya sancaklarından Soğucak ve Anapa tarafına gönderilmek üzere mübayaaya ettiği 110.000 kile un ve arpanın muhasebesinin görülmesi için İstanbul'a gitmesine müsaade buyrulması talebinde bulunmuştur. Yerine de bölge halkı tarafından sevilen Sivas eyaleti eski mütesellimi Hazineदार Mehmed Ağa'nın görevlendirilmesi hususu Sivas kadısı tarafından padişaha arz edilmiştir⁵².

Süleyman Ağa, mübayaacılık görevinde ortaya koyduğu başarılarının da etkisiyle olsa gerek Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı⁵³ sıfatını haiz olarak mübayaacılık görevine ilaveten birkaç kez Sivas eyaleti mütesellimliğine de getirilmiştir⁵⁴. 20 Haziran 1789'da Sivas valisi tayin edilen ancak Vidin taraflarında seraskerlik görevi dolayısı ile fiilen Sivas'ta bulunamayacak olan Yusuf Paşa tarafından mütesellim olarak görevlendirilmiştir⁵⁵. Daha sonra, 23 Ocak 1790'da zahire mübayaacılığını devam ettirmek şartı ile Sivas eyaleti mütesellimliğine ibkaen atanmış olan Süleyman Ağa⁵⁶, dışarıdan atanmış bir yönetici olarak, zaman zaman yerli hanedandan bazılarının rekabet ve muhalefeti ile de karşılaşmıştır. Nitekim Süleyman Ağa, kendinden önce mütesellim olan Hazineदार Mehmet Ağa ile kethüdası Timurluoğlu'nun mübayaaya tahsiline muhalefet ettiklerinden şikâyetçi olmuştur. Muhtemelen bu kişiler mübayaanın yapılmasına engel olarak Süleyman Ağa'nın mütesellimlikten azl edilmesini ve böylece tekrar mütesellimliği ele geçirmeyi düşünüyorlardı. Ancak Süleyman Ağa'nın bu konuda merkezi bilgilendirmesi neticesinde aleyhindeki bu teşebbüsün akamete uğramış olduğu anlaşılıyor⁵⁷.

Süleyman Ağa, bölge halkı tarafından sevilen bir kişi olmasına rağmen⁵⁸ mübayaacılık görevinde de görev mahalli dâhilindeki bazı yerel yöneticilerin muhalefeti ile karşılaşmıştır. Sivas mütesellimi, Bozok ve Amasya sancakları mutasarrıflarının mübayaaya hususundaki muhtemel olumsuz yaklaşımları, Süleyman Ağa'nın İstanbul'a şikayeti ile bertaraf edilmeye çalışılmıştır⁵⁹. Süleyman Ağa mübayaaya hususunda Tokat halkı ile de karşı karşıya gelmiştir. İstifasını isteyip

⁵⁰ SSS, 3/s. 38, 25 Cemaziyelevvel 1202 (3 Mart 1788).

⁵¹ SSS, 3/s. 215-216, 1 Zilkade 1204 (13 Temmuz 1790).

⁵² BOA, C.A.S., 1059/46579, lef 1, 11 Ramazan 1204 (25 Mayıs 1790).

⁵³ Padişah sarayının dış kapısı ile orta kapısını bekleyen kapıcıların amiri ve büyük zabiti olup, sonradan daimi surette taşra hizmetinde bulunanlara verilmiş bir görevdir. XVIII. yüzyılın son yarısından itibaren bilfiil icra edilen bir görev olmaktan ziyade ayanlara ve bazı önemli görevlere getirilen şahıslara, nüfuz ve itibarlarını artırmak için verilmiştir. Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 406-407; Pakalın, *a.g.e.*, I, s. 426.

⁵⁴ BOA, AE.SSLM.III., 325/18868, 11 Safer 1204 (31 Ekim 1789).

⁵⁵ SSS, 3/s.134, Evâil-i Zilkade 1203 (24 Temmuz-2 Ağustos 1789).

⁵⁶ SSS, 3/s.179, Evâil-i Cemaziyelevvel 1204 (17-26 Ocak 1790); BOA, C.A.S., 346/14348, Evâil-i Cemaziyelevvel 1204 (17-26 Ocak 1790); BOA, AE.SSLM.III., 73/4411, 7 Cemaziyelevvel 1204 (23 Ocak 1790).

⁵⁷ Serpil Sönmez, "Tanzimat'a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas (1777-1839)", (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2015), 50.

⁵⁸ "...Sivas ve Bozok ve Amasya sancaklarından dakik ve şa'ir mübâya'âtı tahsiline me'mûr Dergâh-ı Mu'allâ Kapucubaşlarından Turunçzâde Süleyman Ağa kulları fî hadd-ı zata 'a'fîfü'n-nefs ve tam'-ı hâmdan müberrâ olduğundan kat'-ı nazar umûr-ı dîde ve fukarânın suhûlet ve su'ubet-i eyyâmıların fehm ü idrâk idüb vakt-i vus 'atlerinde hâb u râhatı terk ve celb-i kulüb-i nâs iderek ber-vech-i suhûlet te'diyye-i hidemât-ı pâdişâhiye bezli kudret ve sarf-ı makderet itdiğinden cümle hoşnûd ve râzılar iken..." BOA, C.A.S., 1059/46579, lef 1, 11 Ramazan 1204 (25 Mayıs 1790).

⁵⁹ Sönmez, *a.g.t.*, s. 76.

muhasebesinin görülmesi için İstanbul'a gitmeden önce Tokat'tan tahsil edemediği mübayaa bakayasını tahsil için, Receb Bey'i yerine vekil bırakarak 300 kadar süvari ile Sivas'tan hareketle Tokat ve Kazabad taraflarına doğru yola çıkmış⁶⁰ ancak Tokat ahalisinin tepkisi ile karşılaşmıştır. Süleyman Ağa'ya "Tokad'a azîmet ederse (bunun) zevâlini mûcib olacağı" tehdidinde bulunmuşlar⁶¹, kendisinin müdahalesine gerek kalmadan bakaya mübayaalarını tedricen Samsun iskelesine göndereceklerini bildirmişlerdir⁶².

3. Turunçzâde Süleyman Ağa'ya Vezirlik Rütbesinin Verilmesi ve Muhtelif Yerlere Vali Olarak Tayin Edilmesi

10 Temmuz 1790'da vezirlik rütbesine yükseltilen Turunçzâde Süleyman Ağa⁶³, Tokat, Kazabad ve Cabbarzâde tarafından henüz tahsil edemediği 1787-1789 senesinden kalan zahire bakayasının tahsilini Receb Bey'e ve 1790 yılı itibarıyla tahsil edilecek zahirenin mübayaa işini de sabık Sivas mütesellimi Hazineदार Mehmed Ağa'ya devretmiştir. Ancak bu kişiler maiyyetlerindeki askerleri ile beraber sefere katılmaları gerektiği için Sivas bölgesinden bu işi yapabilecek başka kimselerin tespit edilerek görevlendirilmesi icap etmiş, bunun için de padişah nezdinde "her vehile teveccüh ve i'timâd-ı hüsrevâneye layık olan" -tabiri caiz ise- çiçeği burnunda vezir Süleyman Paşa'ya yetki veren bir ferman gönderilmiştir⁶⁴. Turunçzâde Süleyman Paşa'nın, padişaha bu işi yapabileceğini düşündüğü herhangi bir kimse olmadığını bildirmesi üzerine Dergâh-ı Mualla Kapıcıbaşlarından Abdullah Ağa mübayaacı olarak görevlendirilmiştir⁶⁵.

Turunçzâde Süleyman Paşa, vezarete getirildikten yaklaşık bir ay sonra; 10 Ağustos 1790'da⁶⁶ Millî Aşireti beylerinden olup bu tarihlerde Diyarbakır civarında eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Timur'un⁶⁷ bertaraf edilmesi için Rakka eyaleti valiliğine (beylerbeyiliğine) tayin edilmiştir⁶⁸. Bu

⁶⁰ BOA, C.A.S., 1059/46579, lef 4, 29 Şevval 1204 (12 Temmuz 1790).

⁶¹ Konuyla ilgili olarak Tokat voyvodası İbrahim Ağa tarafınan Turunçzâde Süleyman Ağa'nın kethüdası Ömer Ağa'ya gönderilen mektup için bkz. BOA, C.A.S., 1059/46579, lef 2, 19 Şevval 1204 (2 Temmuz 1790).

⁶² BOA, C.A.S., 1059/46579, lef 5, 2 Şevval 1204 (15 Haziran 1790).

⁶³ BOA, C.DH., 70/3481, 27 Şevval 1204 (10 Temmuz 1790). Turunçzâde Süleyman Ağa, artık bu tarihten itibaren belgelerde "paşa" ünvanıyla anılmaktadır. Makalenin bundan sonraki kısmında da Turunçzâde Süleyman için paşa ünvanı kullanılacaktır.

⁶⁴ BOA, C.A.S., 1059/46579, lef 6-7, 10-11 Zilkade 1204 (22-23 Temmuz 1790).

⁶⁵ SSS, 3/s. 215-216, 25 Safer 1205 (3 Kasım 1790).

⁶⁶ BOA, C.ZB., 36/1770, 9 Muharrem 1205 (18 Eylül 1790). Bir başka belgeye göre Turunçzâde Süleyman Paşa'nın Rakka'ya vali olarak görevlendirilme tarihi Evâsıt-ı Zilhicce 1204 (22-31 Ağustos 1790)'tür. Bkz. BOA, C.DH., 40/1991, 19 Safer 1207 (6 Ekim 1792); BOA, C.ML., 108/4770, lef 2, 29 Zilhicce 1206 (18 Ağustos 1792).

⁶⁷ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), s. 112.

⁶⁸ BOA, HAT., 273/16010, 29 Zilhicce 1203 (20 Eylül 1789). Bu sıralarda Osmanlı Devleti savaş halinde olduğu için vezirlerin ekseriyeti cepheye sevk edilmiş olması münasebetiyle Anadolu'da vezir rütbeli paşa bulunmadığından bundan istifade eden Timur, eşkıyalık faaliyetlerini artırmış idi. Timur'un yakalanıp idam edilmesi görevi Bağdad valisi Süleyman Paşa'ya verilmişti. Süleyman Paşa, çöl tarafından Timur'un üzerine adamlar gönderdiğinde, Diyarbakır taraflarına firar edeceği aşikar olduğundan Bağdad valisi ile Rakka ve Diyarbakır valilerinin de bu hususa memur kılınmasını talep etmişti. Rakka valisi Mustafa Paşa sürücülük ile seferde, Diyarbakır valisi Süleyman Paşa da Sinop tarafında görevli olduklarından yerlerine mütesellimleri memur kılınmıştı. Fakat Timur'un ele geçirilerek idam edilmesinde mütesellimlerin o derecede kudretleri olmayacağı bilindiğinden bölgeye bir an önce "rükûb ve nüzûle muktedir, çeri ve cesûr bir vezîr" tayin edilmesi gerekli görülmüştür. Bunun için de bu vasıfları haiz bir kişi olarak henüz vezaret rütbesine yükseltilecek Turunçzâde Süleyman Paşa uygun görülmüş, derhal Sivas'tan ayrılarak Rakka tarafına hareket etmesi ferman buyrulmuştur. Ayrıca Diyarbakır'a da hanedandan ve nüfûz sahibi kişilerden olan Şeyhzâde İbrahim Ağa mütesellim atanarak Timur'un önüne sed çekilmeye çalışılmıştır. Bkz. BOA, HAT., 212/11559, 29 Zilhicce 1205 (29 Ağustos 1791); BOA, C.ZB., 11/541, Evâhir-i Ramazan 1205 (24 Mayıs-2 Haziran 1791).

görevi, Bağdat valisi Süleyman Paşa ile koordineli olarak gerçekleştirecekti⁶⁹. Turunçzâde Süleyman Paşa, 500 kese akça imdad-ı seferiye talep ederek Bağdat valisinin kethüdası ile birlikte Timur'un üzerine gitmek üzere iken⁷⁰ -henüz Sivas'tan ayrılmamıştı ki- bu defa Hama'ya hücum eden ve Timur'un da desteğini alan Muhammed Hırfanzâde'nin Halep taraflarında ortaya çıkan taarruzuna karşı koymak için alelacele 10 Ekim 1790 tarihinde⁷¹ Halep valisi olarak görevlendirilmiştir. Turunçzâde Süleyman Paşa'dan boşalan Rakka valiliğine de Şam eski valisi İbrahim Paşa tayin edilmiştir⁷². Turunçzâde Süleyman Paşa bu defa da Halep valisi olarak, Timur'un ele geçirilmesi hususunda birinci derecede sorumlu olan Bağdat, Basra ve Şehr-i Zor valisi Süleyman Paşa'nın talimatları doğrultusunda bölgenin asayişinin sağlanması görevine devam etmiştir⁷³. Kısa bir süre sonra da 22 Mart 1791'de⁷⁴ Adana valiliğine getirilmiştir⁷⁵. Tam olarak bilinmemekle beraber -ilgili belgelerin tarihlerinden anlaşıldığı kadarı ile- 1792 yılı Mart ayına kadar bu görevi devam ettirmiş olduğu tahmin edilmektedir⁷⁶. Bu tarihlerde Adana valiliği ile birlikte vezirliği de elinden alınarak İstanköy adasında zorunlu ikamete memur edilen Turunçzâde Süleyman Paşa⁷⁷,dan boşalan Adana valiliğine Rakka valisi İbrahim Paşa, Rakka eyaletine de Köse Mustafa Paşa getirilmiştir⁷⁸. Turunçzâde Süleyman Paşa'nın azl edilmesinin ve bu görev değişikliklerinin Timur'un ve iskanbaşıcılıktan azledilen Aliyyü'l-Mustafa'nın hâlâ ele geçirilememesinden kaynaklandığı anlaşıyor⁷⁹.

Vezirliği ve Adana valiliği elinden alınarak İstanköy adasına sürgün edilmesi ferman buyurulan Turunçzâde Süleyman Paşa, ferman eline ulaşır ulaşmaz padişahın izni olmaksızın hemen memleketi Karahisar-ı Sahib'e gitmiş, sanki orada ikametine izin verilecekmiş gibi hazırlıklarda bulunmuştur. Bu durum padişahı kızdırmış olmalı ki onun bu emrivaki hareketi ile birlikte Karahisar'a veya Manisa ve Bursa taraflarında bir yere gönderilmesini arz eden tahriratına padişah tarafından yazılan Hatt-ı Hümayun'la *"mukaddemen me'mûr olduğu mahalle (İstanköy'e) gitmesi için şedîd fermân yazasın. Böyle beyhûde tahrîrâtı 'arz edene cevâb vermek lâzım değildir"* şeklinde bir karşılık verilmiştir⁸⁰.

Timur'un ve ele geçirilmesi için görevlendirilen valilerin bölgedeki faaliyetleri hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Ekinci ve Murat Polat, "XVIII. Yüzyılda Şark Valilerinin İktidar Oyunları ve Bir Feodalın Güç Devşirmesi: Millîlû Timur Paşa", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 14 (2022): 95-118.

⁶⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, VI, (Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1309), s. 118.

⁷⁰ BOA, C.ZB., 36/1770, 9 Muharrem 1205 (18 Eylül 1790).

⁷¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi Merkez ve Taşra Yöneticileri 1756-1792*, (İstanbul: 2019), s. 235.

⁷² BOA, HAT., 195/9746, 29 Zilhicce 1204 (9 Eylül 1790); BOA, HAT., 1394/55755, 29 Zilhicce 1205 (29 Ağustos 1791); BOA, AE.SSLM.III., 7/312, 1 Safer 1205 (10 Ekim 1790).

⁷³ BOA, C.DH., 50/2459, Evâil-i Receb 1205 (6-15 Mart 1791).

⁷⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı, *a.g.e.*, s. 224.

⁷⁵ SŞS, 5/24, Evâhir-i Şevval 1205 (23 Haziran-1 Temmuz 1791); BOA, AE.SSLM.III., 12/692, 24 Şevval 1205 (26 Haziran 1791); BOA, C.ML., 634/26056, 23 Zilhicce 1205 (23 Ağustos 1791).

⁷⁶ BOA, AE.SSLM.III., 181/10835, 20 Receb 1206 (14 Mart 1792)

⁷⁷ BOA, C.ML., 108/4770, 25 Zilhicce 1206 (14 Ağustos 1792).

⁷⁸ Ancak bu görev değişikliğinin de beklenen neticeyi ortaya koymadığı anlaşılıyor. Nitekim Rakka valisi Mustafa Paşa aynı zamanda Anadolu sürücüsü olarak sefere gitmediği gibi Timur'un ele geçirilmesinde de başarısız olmuş, bu sebepten vezirliği elinden alınarak kalebendlik cezasına çarptırılmıştır. Bu arada Turunçzâde Süleyman Paşa'nın da tuğları alınarak kalebend edilmesi irade buyurulmuştur. BOA, HAT., 273/16025, 29 Zilhicce 1207 (7 Ağustos 1793).

⁷⁹ BOA, HAT., 1387/55132, 29 Zilhicce 1207 (7 Ağustos 1793).

⁸⁰ BOA, HAT., 1414/57727, 29 Zilhicce 1205 (29 Ağustos 1791).

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Turunçzâde Süleyman Paşa'nın böyle bir akıbete maruz kalmasının sebebi Timur'un bertaraf edilmesindeki başarısızlığı olmakla birlikte, Rakka valiliğine getirilmesi dolayısı ile Sadrazam Şerif Hasan Paşa'ya ödemesi gereken 10.000 kuruşluk caize'yi⁸¹ ödememesi de etkili olmuş olmalıdır⁸². Bir buçuk ay gibi kısa bir süre Rakka eyaletinin yönetimini üzerinde bulunduran Turunçzâde Süleyman Paşa, başta Timur galesi olmak üzere bölgedeki isyan ve karışıklıklar dolayısı ile kendisine tahsis edilen gelirleri tahsil edememiştir. Dört ay kadar Halep'te ikamet etmiş ancak bu süre zarfında dairesi halkının ulufelerini ödeyememiş, Adana'da kaldığı süre içerisinde de kâfi miktarda vergi alamadığından caize için yeterli meblağı tedarik edememiştir. Caize ödemek şöyle dursun emlak, eşya ve silahlarını satarak ancak ayakta kalmaya çalıştığını ifade ederek hakkında inayet buyrulmasını talep etmiştir⁸³.

1792 yılı Temmuzunda İstanköy adasına gönderilen Turunçzâde Süleyman Paşa⁸⁴, burada kaldığı uzun süre içerisinde geçimini sağlamakta sıkıntı yaşamış, ailesinin perişan halini ve Karahisar-ı Sahib halkının kendisinden hoşnut olduğunu ilam ve mahzarlar ile belgeleyerek memleketi olan Karahisar-ı Sahib'de ikametine izin verilmesi talebinde bulunmuştur⁸⁵. Böylece kimseye muhtaç olmadan en azından kendi çiftlikleri mahsulüyle geçinebileceğini düşünen Turunçzâde Süleyman Paşa'nın bu talebi vilayet işlerine karışmamak şartıyla kabul edilmiştir. Ancak daha sonra, hem kendisi hem de kardeşleri ayanlık yapmış kişiler olduklarından halktan bazılarının bundan rahatsız olarak sık sık İstanbul'a şikâyetle bulunacakları ve kendisine rahat vermeyecekleri dikkate alınarak, ikametinin Karahisar'dan Isparta'ya nakledilmesi hususunda ferman sadır olmuştur. Böylece, Isparta'da ikamet edecek olan Turunçzâde Süleyman Paşa'nın, çok da uzak olmayan Karahisar'daki çiftliğinin mahsulünü Isparta'ya celb ile geçimini sağlayabilmesi mümkün olacaktı⁸⁶. Turunçzâde Süleyman Paşa, ayrıca ekonomik durumunu gerekçe göstererek, vezareti elinden alınan diğer paşalara uygulanageldiği gibi kendisine de maaş bağlanması talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine kendisine Tekfurdağı gümrüğünden almak üzere aylık 500 kuruş maaş tahsis edilmiştir⁸⁷. Turunçzâde Süleyman Paşa'nın Karahisar'a girmesini sakıncalı kılan aslında, hasmı olan Karahisari Ahmed Paşa'nın kendisine karşı halkı kışkırtması neticesinde ortaya çıkacak niza endişesiydi. Kısa bir süre sonra Ahmet Paşa'nın ölmesi üzerine bu endişe ortadan kalktığı için Turunçzâde Süleyman Paşa'nın vilayet işlerine karışmamak şartıyla Karahisar'daki çiftliğinde ikametine izin verilmiştir⁸⁸.

Turunçzâde Süleyman Paşa, Karahisar'daki çiftliğine yerleştikten kısa bir süre sonra 6 Kasım 1795 tarihinde vezareti iade edilerek, İçel sancağı da dâhil edilmek suretiyle Karaman eyaletine vali

⁸¹ Sanat, edebiyat ve Osmanlı idari teşkilatında mükafat, hediye anlamında kullanılan bir terim. Câize tabiri Osmanlı idari ve malî teşkilâtında, özellikle yüksek makamlara tayin edilen kişiler tarafından verilmesi mütat olan aynî ve nakdî çeşitli hediyeler (gelirler) için kullanılmıştır. Bkz. Mustafa Uzun, "Câize", TDV İslam Ansiklopedisi, VII (İstanbul 1993), s. 29.

⁸² Daha sonra hayatını kaybeden Hasan Paşa'nın muhalefâtı devlet hazinesine aktarıldığı için, Turunçzâde Süleyman Paşa'nın caize olarak ödemesi icab eden 10.000 kuruşluk borcu devlet hazinesine tahvil edilmiştir.

⁸³ BOA, C.DH., 40/1991, 19 Safer 1207 (6 Ekim 1792).

⁸⁴ BOA, C.ML., 108/4770, 5 Zilhicce 1206 (25 Temmuz 1792).

⁸⁵ BOA, HAT., 256/14704, 29 Zilhicce 1212 (14 Haziran 1798). Belgenin transkripsiyonu için bkz. Osman Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları", *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 19 (2006): 319-320.

⁸⁶ BOA, HAT., 1472/45, 29 Zilhicce 1213 (3 Haziran 1799).

⁸⁷ BOA, HAT., 262/15108, 29 Zilhicce 1212 (14 Haziran 1798); BOA, C.ML., 50/2305, 1 Zilkade 1213 (6 Nisan 1799).

⁸⁸ BOA, HAT., 256/14704, 29 Zilhicce 1212 (14 Haziran 1798).

tain edilmiştir⁸⁹. Bu sıralarda İçel sancağında eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Gölgelioğlu isimli şakinin bertaraf edilmesinde halka güç kullandığı için azledilen eski vali Seyyid Ali Paşa'nın yerine getirilmiş olan Turunçzâde Süleyman Paşa'nın⁹⁰ da eşkıyaya karşı etkili olamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim kendisinden idamı istenen Gölgelioğlu'nun bölükbaşısından bir miktar akça alarak affedilmesine aracı olmasına rağmen, eşkıyalık faaliyetleri devam etmiştir⁹¹. Sancaktaki eşkıyalık faaliyetlerinin önlenememesinin sebebi olarak Konya'da ikamet eden Karaman valilerinin mütesellimler marifetiyle İçel sancağının asayişine muktedir olamamaları görülmüş ve bu sebepten sancağın Karaman eyaletinden ayrılarak bir valinin yönetimine verilmesi uygun bulunmuştur. Bunun için de İçel sancağında ikamet etmek üzere sancağın yönetimi Kelleci Osman Paşa'ya verilmiştir. Karaman eyaleti yine Turunçzâde Süleyman Paşa'nın üzerinde kalmıştır⁹². Konya'da ikamet eden Turunçzâde Süleyman Paşa⁹³ da bir müddet sonra, Aladağ vakasını müteakiben, İçel'de ikamet etmiştir⁹⁴.

Turunçzâde Süleyman Paşa, 2 Nisan 1797 tarihinde Karahisar-ı Sahib Sancağı mutasarrıflığına getirilmiş, bizzat görev mahalline gelene kadar kardeşi Hasan Bey mütesellim olarak atanmıştır⁹⁵. Turunçzâde Süleyman Paşa, Nisan ayının ortalarında Konya'dan hareketle birkaç gün içerisinde Karahisar'a geleceğini, dairesi halkı için gerekli olan konakların tertibi ile zahirenin hazır edilmesi ve ikamet edeceği sarayın tefrişatının yapılmasını emreden buyruhdular göndererek gerekli hazırlıkların biran önce yapılmasını yetkililerden istemiştir⁹⁶.

Karahisar-ı Sahib'e geldikten kısa bir süre sonra Turunçzâde Süleyman Paşa, Karahisar halkı ile arasının iyi olmadığı ve kendisinden memnun olunmadığı iddiasıyla Anadolu valisi Seyyid Ali Paşa tarafından İstanbul'a şikâyet edilerek görevden alınması talep edilmiştir⁹⁷. Ali Paşa'nın bu husustaki ısrarını dikkate alan padişah tarafından Turunçzâde Süleyman Paşa hakkında “*Bu âdemin kaç def'adır kangı mansab teveccüh olunsa böyle gavgası çıkar. Tuğları ref' olunsun yerine bir âher âdem nasb oluna*” şeklinde sadır olan Hatt-ı Hümayun⁹⁸ gereğince azl edilerek yerine 26 Haziran

⁸⁹ Hüseyin Sarıkaya, “Ahmed Vâsif Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı 1209-1219/1794-1805 (İnceleme ve Metin)”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013), s. 66; BOA., C.DH., 41/2016, 29 Cemaziyevvel 1210 (11 Aralık 1795).

⁹⁰ BOA, HAT., 196/9803, 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797).

⁹¹ BOA, C.DH., 275/13722, 16 Şevval 1212 (3 Nisan 1798).

⁹² BOA, HAT., 196/9803, 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797); Seydi Vakkas Toprak, “Nuri Tarihi (Metin-İnceleme)”, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), s. 276.

⁹³ Bazı kaynaklarda bu tarihlerde Turunçzâde Süleyman Paşa'nın Konya valisi olarak nitelendirilmesi onun Karaman vilayeti valisi olarak Konya'da ikamet etmesi ile ilgili olmalıdır. Krş. Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, 3, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1311), s. 91.

⁹⁴ BOA, C.AS., 120/5374, 26 Safer 1211 (31 Ağustos 1796).

⁹⁵ AŞS, 557/120, Evâsıt-ı Şevval 1211 (9-18 Nisan 1797); AŞS, 557/127, Evâsıt-ı Şevval 1211 (9-18 Nisan 1797). Ayrıca bkz. Toprak, a.g.t., s. 449.

⁹⁶ AŞS, 557/128, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1797); AŞS, 557/129, 21 Şevval 1211 (19 Nisan 1797).

⁹⁷ Ahmed Vâsif Efendi, Turunçzâde Süleyman Paşa'nın halka “*zulm ü te'addî*”de ne kadar ileri gittiğini “*Veylün li-men kefferehu Fir'avn*” şeklindeki Arapça bir deyimle ifade etmiştir. “*Firavun'un bile tekfir ettiği kişiye yazıklar olsun*” anlamına gelen bu cümle, küfrün lideri Firavun'dan daha kafir, zalimden daha zalim insanlar için kullanılmakta olup Vâsif burada Turunçzâde Süleyman Paşa'nın halka karşı yaptığı zulmün acımasız idarecileri bile çileden çıkaracak boyutlara vardığını îmâ etmektedir. Bkz. Sarıkaya, a.g.t., s. 240.

⁹⁸ BOA, HAT., 1412/57525, 28 Zilhicce 1211 (24 Haziran 1797).

1797 tarihinde Ankara ve Kayseri sancakları mutasarrıfı ve aynı zamanda Anapa Kalesi muhafızı olan Melek Ahmed Paşazâde Osman Paşa getirilmiştir⁹⁹.

Turunçzâde Süleyman Paşa'nın mutasarrıflık görevinden alınmasında, yeni mutasarrıf Osman Paşa tarafından mütesellim olarak atanan Mollazâde Hacı Ahmed Ağa'nın parmağı olduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁰. Turunçzâde Süleyman Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın Anadolu valisi Seyyid Ali Paşa tarafından desteklenen Mollazâde Hacı Ahmed Ağa ile arasındaki ayanlık mücadelesi, hem kendisinin hem de kardeşinin görevden alınmasına sebep olmuştur¹⁰¹. Bu durum, Karahisar-ı Sahib'in yönetiminde bazen ayan, bazen mütesellim olarak hep birbirlerine rakip olan bu iki hanedanın, halkı da yanlarına alarak üst makamlara şikâyet etmek/ettirmek suretiyle yönetimi ele geçirme gayretlerine örnek teşkil edecek bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Üç aydan daha kısa bir süre Karahisar-ı Sahib mutasarrıfı olarak görev yapmış olan Turunçzâde Süleyman Paşa, azledildikten sonra Karahisar-ı Sahib'deki çiftliğine çekilmiştir¹⁰². Bu arada, Bozkır madeninde mevcut kurşun madeninin Darbhane-i Amire'ye nakledilmesi ile görevlendirilmiştir¹⁰³. Bu sıralarda mütekaid bir vezir olarak ekonomik durumu iyi olmayan Turunçzâde Süleyman Paşa, alacaklılarının baskısı ve çoluk çocuğunun perişanlıklarını gündeme getirerek, kendisine maaş tahsis edilmesi talebinde bulunmuştur. “*Bu makûle vezâreti ref' ile ikâmete me'mûr olan vüzerâ-yı 'izâma mâhiye ma'aş ta'yîni şân-ı saltanat-ı seniyye muktezâsından*” ve “*mütêkâ'idîn olan vüzerâ-yı 'izâma mâhiye ta'yîni mu'tad olduğundan*” Paşa'nın bu talebi padişah tarafından uygun bulunmuş, 19 Ekim 1797 tarihinden itibaren -daha önceki İstanköy adasındaki sürgün dönemindeki gibi- Tekfurdağı gümrüğü gelirinden almak üzere aylık 500 kuruş maaş tahsis edilmiştir¹⁰⁴.

15 Nisan 1799 tarihinde vezareti iade edilen Turunçzâde Süleyman Paşa¹⁰⁵, 20 Nisan 1799'da Kıbrıs Adası muhafızlığı şartı ile tekrar Karahisar-ı Sahib mutasarrıflığına getirilmiştir. Fiilen Karahisar'da bulunamayacağından yerine büyük oğlu Mustafa Bey'i mütesellim tayin etmiştir¹⁰⁶. Daha sonra maiyyetine tahsis edilen 500 piyade askeri ile Kıbrıs adasının muhafazasına görevlendirilmiştir¹⁰⁷. Ancak Turunçzâde Süleyman Paşa bir an önce görev yeri olan Kıbrıs'a gitmesi gerektiği halde buraya gitmediği gibi, bu husustaki padişah emrini gizleyerek ve Karahisar naibine zorla imza ettirdiği belgelerle Karahisar-ı Sahib sancağından tertib edilmesi istenen 500 asker için halktan para toplamak suretiyle yasal olmayan işlere kalkışmıştır¹⁰⁸. Bununla da

⁹⁹ AŞS, 557/151, Evâil-i Muharrem 1212 (26 Haziran-5 Temmuz 1797). Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Toprak, a.g.t., s. 459.

¹⁰⁰ AŞS, 557/152, 9 Muharrem 1212 (4 Temmuz 1797).

¹⁰¹ Özer Küpeli, “Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, I (Afyon 2001), s. 142.

¹⁰² AŞS, 557/151, Evâil-i Muharrem 1212 (26 Haziran-5 Temmuz 1797).

¹⁰³ BOA, AE.SSLM.III., 123/7484, 27 Muharrem 1212 (22 Temmuz 1797); BOA, AE.SSLM.III., 123/7485, 21 Rebiulevvel 1211 (24 Eylül 1796); BOA, AE.SSLM.III., 138/8349, 15 Muharrem 1211 (21 Temmuz 1796); BOA, AE.SSLM.III., 138/8346, 21 Rebiulevvel 1211 (24 Eylül 1796); BOA, AE.SSLM.III., 137/8268, 15 Ramazan 1211 (14 Mart 1797); vd. Belgelerde çok net bilgi olmamakla birlikte bu görevin Turunçzâde Süleyman Paşa'ya Karaman valiliği zamandan intikal ettiğini tahmin ediyoruz. Zira bahis konusu maden emniyetinin özellikle Karaman valilerinin uhdesine verildiğine dair bilgiler mevcuttur. Bkz. Hamit Şafakçı, “Bozkır'da Madencilik (1776-1839)”, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2013), s.76.

¹⁰⁴ BOA, C.DH., 29/1420, 27 Rebiulahir 1212 (19 Ekim 1797).

¹⁰⁵ BOA, C.DH., 306/15269, 22 Zilkade 1213 (27 Nisan 1799); BOA, C.DH., 315/15721, 23 Zilkade 1213 (28 Nisan 1799); Sarıkaya, a.g.t., s. 352.

¹⁰⁶ AŞS, 584/40, 27 Muharrem 1214 (1 Temmuz 1799).

¹⁰⁷ Ahmed Cevdet, a.g.e., VII, s. 30; Toprak, a.g.t., s. 796.

¹⁰⁸ AŞS, 584/46, Evâil-i Safer 1214 (5-14 Temmuz 1799).

kalmayarak Karahisar sakinlerinden Yakalıoğlu Abdullah isimli şahsı katletmiş; mal, eşya ve paralarına el koymuştur. Padişaha yapılan şikâyet üzerine, Turunçzâde Süleyman Paşa'nın zimmetine geçirdiği para ve eşyaları Yakalıoğlu Abdullah'ın mirasçılara iade etmesi ve derhal Kıbrıs'a doğru yola çıkması hususunda ferman gönderilmek suretiyle ikaz edilmiştir¹⁰⁹.

1799 Haziranının başlarında Kıbrıs'a giden Turunçzâde Süleyman Paşa, bir müddet sonra 22 Kasım 1799'da burada eceli ile vefat etmiştir¹¹⁰. Lefkoşe'de Turunç Camii avlusuna defnedilmiştir¹¹¹.

4. Turunçzâde Süleyman Paşa'nın Muhallefâtı

Turunçzâde Süleyman Paşa'nın ölüm haberi Kıbrıs muhassılı Osman Bey tarafından Ordu-yı Hümayun'a bildirildikten sonra adadaki bütün mal varlığının tespit edilerek mübaşir olarak görevlendirilen sadrazam çuhadarı vasıtasıyla Ordu-yı Hümayun'a gönderilmesi ferman buyrulmuştur¹¹². Bunun üzerine Lefkoşe naibi, Kıbrıs muhassılı Osman Bey, alaybeyi, defterdar, yeniçeri ağası ve ayandan oluşan bir heyet Turunçzâde Süleyman Paşa'nın sarayına giderek mevcut mal ve eşyaları mühürlenip, hayvanlarının sayımı yapılmıştır. Ayrıca Turunçzâde Süleyman Paşa'nın iki aylık eşi ve yanında bulunan birkaç hizmetçisi adada tevkif edilip, ikamet ettikleri evi mühürlenerek, durum Kıbrıs muhassılı Osman Bey tarafından padişaha bildirilmiştir¹¹³.

Turunçzâde Süleyman Paşa, son görev yeri olan Kıbrıs'a giderken yanında fazla eşya götürmediği gibi, mal, eşya ve hayvanlarının bir kısmını Karahisar'daki büyük oğlu Mustafa Bey ve ailesine bırakmıştı. Hem bu sebepten hem de Kıbrıs'a geldikten kısa bir süre sonra vefat etmesi dolayısı ile olsa gerekir ki buradaki mal varlığı yok denecek kadar azdır. Muhallefâtının bir kısmı binek hayvanları ve biniş takımlarından ibaret olup, bunlar Kıbrıs'tan Ordu-yı Hümayun'a getirilerek müzayede ile satışa çıkarılmıştır. Toplam 1841,5 kuruş değerinde olan muhallefâtını oluşturan binek hayvanları ile biniş takımları ve bunların kuruş cinsinden değerleri şu şekilde idi:

Tablo 1. Turunçzâde Süleyman Paşa'nın Kıbrıs Adasındaki Mal Varlığı¹¹⁴

Cinsi	Miktarı (baş)	Birim Fiyatı (kuruş)	Toplam Fiyatı (kuruş)
Al tay ve bayağı eğer (üzengisiz) ve keçe	1	200	200
Kır at ve eğer	1	180	180
Doru at ve eğer	1	110	110
Kır tay (eğerli) ve keçe	1	200	200
Katırlar ve 1 yağız beygir	13+1	-	910
Kır at (çulu ile beraber)	1	80	80
Saka beygiri (çuka eğerli)	1	44	44
Kır at (eğerli)	1	24	24
Doru at (eğerli)	1	28	28
Köhne eğer ve çul	2	3	6
Köhne at çulu	1	2	2

¹⁰⁹ BOA, C.AS., 94/4319, Evâil-i Muharrem 1214 (5-14 Haziran 1799).

¹¹⁰ BOA, HAT., 40/2053, 25 Cemaziyelahir 1214 (24 Kasım 1799).

¹¹¹ Ömer Fevzi Atabek, *Afyon (Vilayeti) Tarihçesi*, haz., Turan Akkoyun (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 1997), s. 294.

¹¹² BOA, AE.SSLM. III., 286/16642, 1 Receb 1214 (29 Kasım 1799).

¹¹³ BOA, HAT., 40/2053, 25 Cemaziyelahir 1214 (24 Kasım 1799).

¹¹⁴ BOA, C.ML., 411/16817, 11 Şevval 1214 (8 Mart 1800).

Nühas (bakır) sital*	1	3	3
Simli kargı mızrak	2	27,25	54,5
TOPLAM	-	-	1841,5

Turunçzâde Süleyman Paşa'nın Kıbrıs'taki muhalefâtı ile ilgili başka bir belgeden anlaşıldığı kadarı ile cenaze masrafları ve görevi dolayısı ile üzerinde bulunan bazı askeri malzeme ve mühimmat¹¹⁵ çıkarıldıktan sonra üzerinde 8.811 kuruşa varan bir miktar nakit ve yukarıdakilere ilaveten 10 baş at ve beygir ile 18 baş katıra sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar da yukarıdakiler gibi Ordu-yı Hümayun'a gönderilerek müzayede ile satışa çıkarılmıştır¹¹⁶.

Kıbrıs'taki mal varlığı belirlendikten sonra Karahisar-ı Sahib ve kazalarındaki bütün malları, eşyaları, akarları, arazileri, hayvanları ve zimmetinde olan her neyi var ise mahkeme marifetiyle tespit edilerek devlet hazinesi için zapt olunması ferman buyurulmuştur. Ferman, Karahisar mahkemesine ulaştıktan sonra merhum Süleyman Paşa'nın evlerine varılıp büyük oğlu Dede Mustafa Bey'den soruşturularak, bu hususa mübaşir tayin edilen Dergâh-ı Âlî Gediklilerinden Hüseyin Ağa'nın mübaşeretini, Karahisar mütesellimi Mollazâde Hacı Ahmed Ağa'nın nezaretini ve mahkeme marifetiyle tek tek tespit edilen muhalefâtı kayıt altına alınmıştır¹¹⁷. Tespit edilen mal ve eşyaların Karahisar-ı Sahib'de satışa çıkarılarak hâsıl olacak 60.556 kuruşun mübaşir vasıtasıyla İstanbul'a ulaştırılması ferman buyurulmuştur¹¹⁸. Turunçzâde Süleyman Paşa'nın Karahisar-ı Sahib'de kayıt altına alınan 60.556 kuruş değerindeki muhalefâtını oluşturan mal varlığı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 2. Turunçzâde Süleyman Paşa'nın Karahisar-ı Sahib'deki Mal Varlığı¹¹⁹

KÜÇÜKBAŞ HAYVANLARI			
Cinsi	Miktarı (baş)	Birim Fiyatı (kuruş)	Toplam Fiyatı (kuruş)
Sağmal koyun (Dimitri Kethüda zimmetinde bulunan)	907	5	4535
Kancık toklu	357	4	1428
Koç ve teke	59	8	472
Koçluk toklu ve kancık keçi	83	4	332
Oğlak	9	2	18
Mahlut koyun (Ali Kethüda zimmetinde)	320	3,5	1120
Kancık koyun	866	5	4330
Kancık toklu	296	4	1184
Koç ve teke	61	8	488
Koçluk toklu ve kancık keçi	69	4	276
Kancık oğlak	11	2	22
TOPLAM	3038		14205

* Atlara ahırda su vermeye mahsus büyük bakraç. Kelimenin diğer anlamları için bkz. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî* (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317), s. 709.

¹¹⁵ Turunçzâde Süleyman Paşa'nın üzerinde bulunan 16 vukiyye siyah barut ile mehterhane takımı ve firar eden askerlerden kalan 96 kuruş değerinde 32 adet yatağan bıçağı, 90 kuruş değerinde 30 adet tabanca, 75 kuruş değerinde 15 adet tüfenk, Lefkoşe dizdarı Zaim Mustafa Ağa vasıtasıyla Lefkoşe kalesi cephanesine teslim edilmiştir.

¹¹⁶ BOA, AE.SSLM.III., 400/23051, 8 Ramazan 1214 (3 Şubat 1800).

¹¹⁷ BOA, AE.SSLM.III., 28/1631, 17 Şaban 1214 (14 Ocak 1800); AŞS, 584/96, 17 Şaban 1214 (14 Ocak 1800).

¹¹⁸ AŞS, 584/152, 24 Muharrem 1216 (6 Haziran 1801).

¹¹⁹ BOA, AE.SSLM.III., 28/1631, 17 Şaban 1214 (14 Ocak 1800); AŞS, 584/96, 17 Şaban 1214 (14 Ocak 1800).

BÜYÜKBAŞ HAYVANLARI			
Akviran Çiftliğinde Mevcut			
Cinsi	Miktarı (baş)	Birim Fiyatı (kuruş)	Toplam Fiyatı (kuruş)
Camus ineği	10	50	500
Kara sığır ineği	17	20	340
Kara sığır tosunu	7	20	140
Erkek malak	3	15	45
Kara sığır danası	4	5	20
Kancık malak	1	10	10
Erkek tosun	1	20	20
Kara sığır (bir çift takımı ile beraber)	1 çift	60	60
Çift camızı (takımı ile beraber)	9 çift	150	1350
Elpirek Çiftliğinde Mevcut			
Cinsi	Miktarı (baş)	Birim Fiyatı (kuruş)	Toplam Fiyatı (kuruş)
Kara sığır ineği	4	20	80
Kara sığır tosunu	2	20	40
Çift camızı (takımı ile beraber)	6 çift	150	900
Camız	1	75	75
Kara sığır çifti	2 çift	100	200
Hallaç Çiftliğinde Mevcut			
Cinsi	Miktarı (baş)	Birim Fiyatı (kuruş)	Toplam Fiyatı (kuruş)
Camız	1	60	60
Mandıralarda Mevcut			
Cinsi	Miktarı (baş)	Birim Fiyatı (kuruş)	Toplam Fiyatı (kuruş)
Kara sığır çifti (arabasıyla ve iki çift merkebiyle)	-	-	160
TOPLAM	92		4000
ATLARI			
Cinsi	Miktarı (baş)	Birim Fiyatı (kuruş)	Toplam Fiyatı (kuruş)
İri kısrak (Dimitri Kethüda zimmetinde bulunan)	54	50	2700
Ayır	2	100	200
Altışar aylık erkek tay	10	50	500
Altışar aylık kancık tay	15	25	375
Sakat ayır	1	25	25
TOPLAM	82		3800
GAYRİMENKUL VE MAHSUL BEDELLERİ			
Cinsi	Miktarı	Fiyatı (kuruş)	
Arpa tarlası (şehir önünde)	48 dönüm	1200	
Mandra bedeli	2 adet	200	
Ev hissesi	1/4 hisse	500	
Çiftlik emlak ve arazi bedelleri	3 adet	6000	
Çiftliklerinde ve oğlu Mustafa Bey zimmetinde mevcut buğday ve arpa bedeli	-	5122	
TOPLAM			13022
EŞYALARI			
Cinsi	Miktarı	Fiyatı (kuruş)	
Bakır kapkacak ve sini	200 kıyye (2564 gr.)	415	

Oda takımı	2 adet	150
Selanik-kârî saf seccade mihrabı (kullanılmış)	5 adet	60
Orta halısı (kullanılmış)	2 adet	50
Yorgan (kullanılmış)	10 adet	100
Döşek ve şilte (kullanılmış)	11 adet	110
Tophanede mevcut büyük ve uzun göçebe çadırları (tozlukları, direkleri ve çuvallarıyla beraber)	73 parça	7000
Taht-ı revân* (eski)	2 adet	60
Kereste hızarından hisse	Yarım hisse	200
TOPLAM	-	8145
ALACAKLARI		
5 aylık mütesellimlik maaşının yarısı	625 kuruş	
Sandıklı kazası ahalilerinden (senetli)	3850 kuruş	
Sandıklılı Cura Bey'den	4500 kuruş	
Şuhud kazası ahalisinden (senetli)	6909 kuruş	
Han kazası ahalisinden (senetli)	1000 kuruş	
TOPLAM	16884 kuruş	
CARİYESİ		
Küçük oğlu Ataullah Bey'e Kıbrıs'tan hediye olarak gönderdiği bir Arab cariyesi: 500 kuruş		
TOPLAM		
60556 kuruş		

Turunçzâde Süleyman Paşa'nın Karahisar-ı Sahib ve kazalarındaki bütün malları, eşyaları, arazileri, hayvanları vs. oluşan muhalefâtı 60.556 kuruş¹²⁰, Kıbrıs'taki nakit ve muhalefâtından Ordu-yı Hümayun'a gönderilenden başka İstanbul'a gönderilip Bâb-ı Hümayûn Hazinesi'nde satılan muhalefâtının parasal değeri ise 21.479,5 kuruştur. Muhalefâtı toplamı 82.035,5 kuruşa ulaşmaktaydı. Buna mukabil merhumun kapu kethüdası Seyyid Sadık'a 33.875 kuruş, Papasoğlu Sarraf Simon'a 44.691 kuruş¹²¹ ve Karahisar'da bazı şahıslara 42.000 kuruş olmak üzere toplamda 120.566 kuruş gibi çok yüklü miktarda borcu bulunmaktaydı. Yani mevcut muhalefâtı, borcunu kapatmaya dahi kifayet etmemekteydi¹²². Turunçzâde Süleyman Paşa'nın mal varlığına devlet tarafından el konulmasının sebebinin de bu olduğu anlaşılmaktadır. Genellikle ayanların gayrimeşru yollardan servet edindiklerini bilen ve buna inandığı için de çoğu kez vereseşi olup olmadığına bakmaksızın ayan terekelerini zabt etmek eğiliminde olan devletin¹²³, müsadere uygulamasında hassasiyet gösterdiği önemli hususlardan birisi olarak öncelikle borçların terekeden tahsil edilmesi anlayışının¹²⁴ burada ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Bazı belgelerde Turunçzâde Süleyman

* Dört kişi ve ekseriya iki katır tarafından taşınan nakil vasıtası. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1992), s. 1223.

¹²⁰ AŞS, 584/96, 17 Şaban 1214 (14 Ocak 1800).

¹²¹ Turunçzâde Süleyman Paşa hayatta iken vezareti elinden alınarak Karahisar'da ikamete tabi tutulduğunda Tekfurdağı gümrüğünden aldığı 500 kuruşluk aylığını, borcuna karşılık Sarraf Simon'a tahvil etmiş idi. Bkz. BOA, C.ML., 50/2305, 1 Zilkade 1213 (6 Nisan 1799).

¹²² AŞS, 584/95, 12 Safer 1215 (5 Temmuz 1800).

¹²³ Yavuz Cezar, "Bir Âyanın Muhalefâtı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail Oğlu Hüseyin ", *Belleten*, XLI/161 (1977): 49.

¹²⁴ Cahit Telci, "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhalefât ve Müsadere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/2 (2007): 159.

Paşa'nın terekasının "...eshâb-ı düyûnuna alâ vechi'l-guremâ tevzi' u taksîm olunması..." hususunun özellikle belirtilmesi de bu durumu teyit etmektedir¹²⁵.

Süleyman Paşa'nın muhalefâtını teşkil eden emtianın hem çeşitlilik hem de parasal değeri Karahisar-ı Sahib'de ayanlık yapmış olan diğer bazı ayanlarla mukayese edildiğinde -sahip olduğu nüfuz ile birlikte vezirliğe kadar yükselen kariyerine rağmen- daha düşük seviyede yer aldığı görülmektedir¹²⁶.

4.1. Turunçzâde Süleyman Paşa'nın Hayatta İken Ailesine Bıraktığı Mal ve Hayvanları

Turunçzâde Süleyman Paşa'nın iki karısı¹²⁷; beşi erkek, bir tanesi kız olmak üzere altı çocuğu vardı. Erkek çocuklarından en büyük olanı Dede Mustafa Bey idi¹²⁸. Küçük oğullarının isimleri Ataullah, Cafer, Ömer ve Süleyman idi. Küçük yaştaki kızının adı ise Rabia idi¹²⁹.

Turunçzâde Süleyman Paşa'nın yukarıda belirtilenlerden başka hayatta iken eşleri ve büyük oğlu Mustafa Bey'e devrettiği hayvanları ve gayrimenkulleri de vardı. Hayatta iken yüzden fazla kısrak ve tay ile binden fazla koyun, keçi ve diğer bazı hayvanlarını eşlerinden birisine bırakmıştır. Parasal karşılığı 12.164 kuruş olan bu hayvanlar daha sonra bu eşinin vefatı ile büyük oğlu Mustafa Bey'e intikal etmiştir¹³⁰. Ayrıca sekiz senedir tapusu kendisine ait olan Boyalı Çiftliği'nde bulunan hayvanlar da Mustafa Bey'in üzerinde kalmıştır. Annesinden intikal eden mal ve eşyalarla beraber Mustafa Bey'in üzerinde tahminen 22.500 kuruşa karşılık gelen mal varlığı tespit edilerek, Turunçzâde Süleyman Paşa'nın muhalefât defterine ek olarak kayıt edilmiştir¹³¹.

Turunçzâde Süleyman Paşa hayatta iken Kızılçam Beli isimli mevkide bulunan un değirmeninde sahip olduğu 1500 kuruş değerindeki yarım hissesinin yarısını eşi Necibe Hanım'a 750 kuruşa satmıştır. Ayrıca Şuhud kasabasında İlyaslı isimli yerde bulunan un değirmeninin ¼ hissesini de diğer eşine 700 kuruşa satmıştır¹³².

Turunçzâde Süleyman Paşa, sahip olduğu servetin bir kısmını vakıflar tesis etmek suretiyle çeşitli hayır kurumlarına sarf etmiştir. Yukarıda bahsedilen Kızılçam Beli isimli mevkide Serdaroğlu Değirmeni olarak bilinen un değirmeninde sahip olduğu 1500 kuruş değerindeki hissesinin diğer yarısı olan 750 kuruşunu daha önce Karahisar-ı Sahib'de yaptırdığı medresede

¹²⁵ AŞS, 584/95, 12 Safer 1215 (5 Temmuz 1800).

¹²⁶ Mesela Karahisar-ı Sahib'de ayanlık mücadelesinde Turunçzâdeler'in ezeli rakibi olan Mollazâdeler'den Hacı Ahmed Ağa'nın muhalefâtı 816668 kuruş gibi oldukça büyük bir meblağı oluşturmakta idi ki bu, Süleyman Paşa'nın muhalefâtının yaklaşık on katına tekabül etmektedir. Bkz. Mehmet Güneş, "Karahisâr-ı Sâhib Ayânı Mollazâde Hacı Ahmed Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII/2 (2006): 74. Karahisar-ı Sahib'de ayanlık yapmış olan Süleyman Paşa'nın oğlu Dede Mustafa Bey'in muhalefâtı ise 120495 kuruş idi. Bkz. Mehmet Güneş, "Karahisâr-ı Sâhib Ayânı Turunçzâde Dede Mustafa Bey ve Muhalefâtı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/65 (2019): 207.

¹²⁷ Eşlerinden birisinin adı Necibe idi. Diğerinin adı tespit edilememiştir.

¹²⁸ Turunçzâde Süleyman Paşa, oğluna dedesi Mustafa Ağa'nın adını vermiş ve bundan dolayı da Dede Bey veya Dede Mustafa Bey olarak tanınmıştır. Babası gibi Karahisar-ı Sahib ayanlığı ve mütesellimliği yapmış olan Dede Mustafa Bey ve muhalefâtı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Güneş, a.g.m., s. 204-218.

¹²⁹ BOA, AE.SSLM.III., 28/1631, 17 Şaban 1214 (14 Ocak 1800).

¹³⁰ BOA, AE.SSLM.III., 28/1631, 17 Şaban 1214 (14 Ocak 1800).

¹³¹ BOA, C.ML., 362/14839, 17 Şaban 1214 (14 Ocak 1800).

¹³² BOA, AE.SSLM.III., 28/1631, 17 Şaban 1214 (14 Ocak 1800).

müderis olan Hüseyin Efendi'ye vakfetmiştir¹³³. Ayrıca, Çorca-i Kebir (Fethibey) köyünde bir çeşme yaptırmıştır¹³⁴.

4.2. Turunçzâde Süleyman Paşa'nın Vefatından Sonra Çocuklarına Bırakılan Malları

Eceliyle veya katledilerek ölen kişilerin malları müsadere edilirken geride bakıma muhtaç çocuk veya kendisinin bakımını sağlamakla görevli olduğu diğer kişiler bırakırsa devlet bunların ekonomik sıkıntıya düşmemeleri için ölen kişinin mallarının bir kısmını "ihsan" olarak geri vermekte veya belirli bir "bedel" olarak terekeyi onlara bırakmakta idi¹³⁵. Bütün mal varlığına devlet tarafından el konulan Turunçzâde Süleyman Paşa'nın geride bıraktığı "eytâmı" da bu uygulamadan faydalanmak için talepte bulunmuşlardır. Turunçzâde Süleyman Paşa'nın beş oğlu, kendilerine miras olarak hiçbir şey kalmadığından en azından geçimlerini sağlayabilmek için "*bu makûle vezîr-zâdelerin emr-i ta'ayyüşde ıztırâb ve ihtiyâçları nâ-revâ olacağt*"nı ifade ederek babalarının Karahisar-ı Sahib'de 2000 kuruş değerindeki Elpirek Çiftliği'nin ve civarındaki 45 dönümlük arazinin kendilerine bırakılmasını padişaha arz etmişlerdir. Bunun üzerine, 2000 kuruş değerindeki bu çiftlik ile beraber, çiftlikte bulunan ve toplam değeri 1295 kuruş olan dört karasığır ineği, iki karasığır tosunu, takımı ile beraber altı çift camız, bir tek camız ve iki çift karasığır, Turunçzâde Süleyman Paşa'nın oğullarına bırakılmıştır. Daha sonra, hazırlanan mülknâmede yanlışlık olduğu, 45 dönüm olan arpa tarlasının aslında 48 dönüm olması gerektiği anlaşıl原因 olarak yeni bir mülknâme hazırlanıp mahsulü ile beraber çocuklara bırakılmıştır¹³⁶.

Sonuç

1776-1786 yılları arasında Karahisar-ı Sahib ayanlığı ve mütesellimliği yapan Turunçzâde Süleyman Ağa, 1787-1790 yılları arasında Sivas zahire mübayaacılığı ve Sivas eyaleti mütesellimliği görevinde bulunmuştur. 1790'da vezirlik rütbesine yükseltilerek, Milli Aşireti beylerinden olup bölgede eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Timur'un bertaraf edilmesi için Rakka eyaletine vali tayin edilmiştir. Çok geçmeden Halep ve Adana valiliklerine getirilen Süleyman Paşa, Timur'un ele geçirilmesi görevinde kendisinden beklenen başarıyı gösterememiş, vezirliği elinden alınarak 1792'de İstanköy adasına sürülmüştür. 1795'te vilayet işlerine karışmamak ve çiftliğinde ikamet etmek üzere memleketi Karahisar-ı Sahib'e dönmesine izin verilmiştir. Kısa bir süre sonra da vezirliği iade olunarak Karaman eyaleti valiliği verilmiştir. 1797'de Karahisar-ı Sahib mutasarrıflığına görevlendirilen Süleyman Paşa, Anadolu valisi Seyyid Ali Paşa'nın şikâyeti ile görevden alınmıştır. 1799'da vezareti tekrar iade edilerek Kıbrıs adası muhafızlığı şartı ile tekrar Karahisar-ı Sahib mutasarrıflığına getirilmiştir. Büyük oğlu Dede Mustafa Bey'i yerine mütesellim tayin ederek maiyyetine tahsis edilen 500 piyade askeri ile Kıbrıs adasının muhafazasına gittikten kısa bir süre sonra 22 Kasım 1799'da burada eceli ile vefat etmiştir.

Karahisar-ı Sahib'de ayanlık mücadelesinde ezeli iki rakip olan Turunçzâdeler ve Mollazâdeler arasındaki yarışta Turunçzâdeleri temsilen Süleyman Ağa, nüfuz bölgesindeki diğer ayanlardan farklı olarak adından daha çok bahsettirecek faaliyet ve icraatlarda bulunmuştur. Ancak onu diğerlerinden asıl farklı kılan husus, kendi memleketi sınırları haricinde ayanlık ve mütesellimlik ve nihayetinde kısa sürede temayüz ederek vezirlik rütbesiyle vali ve mutasarrıflık görevlerine

¹³³ AŞS, 553/317, 11 Rebiulevvel 1197 (14 Şubat 1783); BOA, AE.SSLM.III., 28/1631, 17 Şaban 1214 (14 Ocak 1800).

¹³⁴ Gönçer, a.g.e., s. 288.

¹³⁵ Cezar, a.g.m., s. 55.

¹³⁶ AŞS, 584/93, 16 Safer 1215 (9 Temmuz 1800); AŞS, 584/94, 17 Safer 1215 (10 Temmuz 1800); BOA, C.ML., 303/12339, 6 Muharrem 1215 (30 Mayıs 1800).

getirilmiş olmasıdır. Ölümü ile Karahisar-ı Sahib’de kuvvetli bir taraftar kitlesine sahip olan Turunçzâdelerin yönetimdeki etkinliğinin azalması buna mukabil, rakipleri Mollazâdelerin ön plana çıkması onun bahis konusu mücadelede ne kadar büyük bir rol oynadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Süleyman Paşa’nın ölümünden sonra, toplam 82.035,5 kuruşluk mal varlığına mukabil 120.566 kuruş gibi çok yüklü miktarda borcu tespit edilmiştir. Borcu terekesinden fazla olduğu için ölümünü müteakip önce Kıbrıs’taki daha sonra da Karahisar-ı Sahib’deki mal varlığına devlet tarafından el konulmuştur.

Süleyman Paşa, son görev yeri olan Kıbrıs’a giderken yanında fazla eşya götürmediği gibi, mal, eşya ve hayvanlarının bir kısmını Karahisar’daki büyük oğlu Mustafa Bey ve ailesine bırakmıştı. Hem bu sebepten hem de Kıbrıs’a geldikten kısa bir süre sonra vefat etmesi dolayısı ile olsa gerektir ki buradaki mal varlığı daha azdır. Kıbrıs’taki nakit ve muhalefâtından Ordu-yı Hümayun’a gönderilenden başka İstanbul’a gönderilip Bâb-ı Hümayûn Hazinesi’nde satılan muhalefâtının parasal değeri 21.479,5 kuruştur. Bu, toplam terekesinin %26’sını oluşturmaktadır. Karahisar-ı Sahib’deki mal varlığının toplam terekesi içerisindeki oranı ise yaklaşık %74’tür. Bunların %27’sini çiftliklerdeki ve mandıralarındaki küçük ve büyük baş hayvanları ile atları; %16’sını gayrimenkulleri ve mahsul bedelleri oluşturmaktaydı. Terekesinin %10’unu ev eşyaları ve %20,5’ini de alacakları oluşturmaktaydı.

Süleyman Paşa, sahip olduğu servetin bir kısmını vakıflar tesis etmek suretiyle çeşitli hayır kurumlarına sarf etmiştir. İki eş, beşi erkek, bir tanesi kız olmak üzere altı çocuk sahibi olan Süleyman Paşa, hayatta iken mallarının bir kısmını eşlerine ve büyük oğlu Mustafa Bey’e bırakmış olmakla birlikte, ölümünden sonra çocuklarının perişan oldukları gerekçesiyle Karahisar’daki çiftliği de kendilerine bırakılmıştır.

Süleyman Paşa’nın mal varlığı, Karahisar-ı Sahib’de ayanlık yapmış olan diğer bazı ayanlarla mukayese edildiğinde daha düşük seviyede yer aldığı görülmektedir. Bu durum diğerlerine göre kendi memleketinde daha kısa süre ayanlık ve mütesellimlik yapması ile izah edilebileceği gibi, vezirlik payesi dolayısı ile farklı bölgelerde kısa süreli görevler tevdi edilmesi ile de ilgili olmalıdır. Vali olarak görev yaptığı bölgelerin bertaraf edilemeyen asayiş sorunları ve bunun bir neticesi olarak vergi tahsilinin muntazam olarak yapılamaması da bunda etkili olmuş olmalıdır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Abdülhamid I (AE.SABH.I.): 67/4666; 67/4667.

Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III.): 7/312; 12/692; 28/1631; 73/4411; 123/7484; 123/7485;
137/8268; 138/8346; 138/8349; 181/10835; 286/16642; 325/18868; 400/23051.

Cevdet Adliye (C.ADL.): 77/4657.

Cevdet Askeriye (C.AS.): 94/4319; 120/5374; 346/14348; 1059/46579.

Cevdet Dahiliye (C.DH.): 29/1420; 40/1991; 50/2459; 70/3481; 275/13722; 306/15269; 315/15721;
330/16466.

Cevdet Maliye (C.ML.): 50/2305; 108/4770; 274/11297; 303/12339; 362/14839; 411/16817;
634/26056.

Cevdet Zabtiye (C.ZB.): 11/541; 36/1770.

Hatt-ı Hümayun (HAT.): 40/2053; 195/9746; 196/9803; 212/11559; 256/14704; 262/15108;
273/16010; 273/16025; 1387/55132; 1394/55755; 1412/57525; 1414/57727; 1472/45.

Şer'iyeye Sicilleri

Afyonkarahisar Şer'iyeye Sicilleri (AŞS):

AŞS, 552/147; 552/164; 552/183; 552/192; 552/216; 552/248; 552/276; 552/318; 552/341; 552/343.

AŞS, 553/44; 553/69; 553/115; 553/232; 553/252; 553/254; 553/285; 553/317.

AŞS, 555/16; 555/38; 555/42; 555/43; 555/50; 555/81; 555/87; 555/88; 555/96.

AŞS, 557/120; 557/127; 557/128; 557/129; 557/151; 557/152.

AŞS, 584/40; 584/46; 584/93; 584/94; 584/95; 584/96; 584/152.

Sivas Şer'iyeye Sicilleri (ŞSS):

ŞSS, 3/s. 13-14; 3/s. 38; 3/s.134; 3/s.179; 3/s. 215-216.

ŞSS, 5/24.

Kaynak Eserler ve İncelemeler

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, VI-VII, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1309.

Akdağ, Mustafa, "Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/14, (1963): 51-61.

Atabek, Ömer Fevzi, *Afyon (Vilayeti) Tarihçesi*, haz., Turan Akkoyun, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 1997.

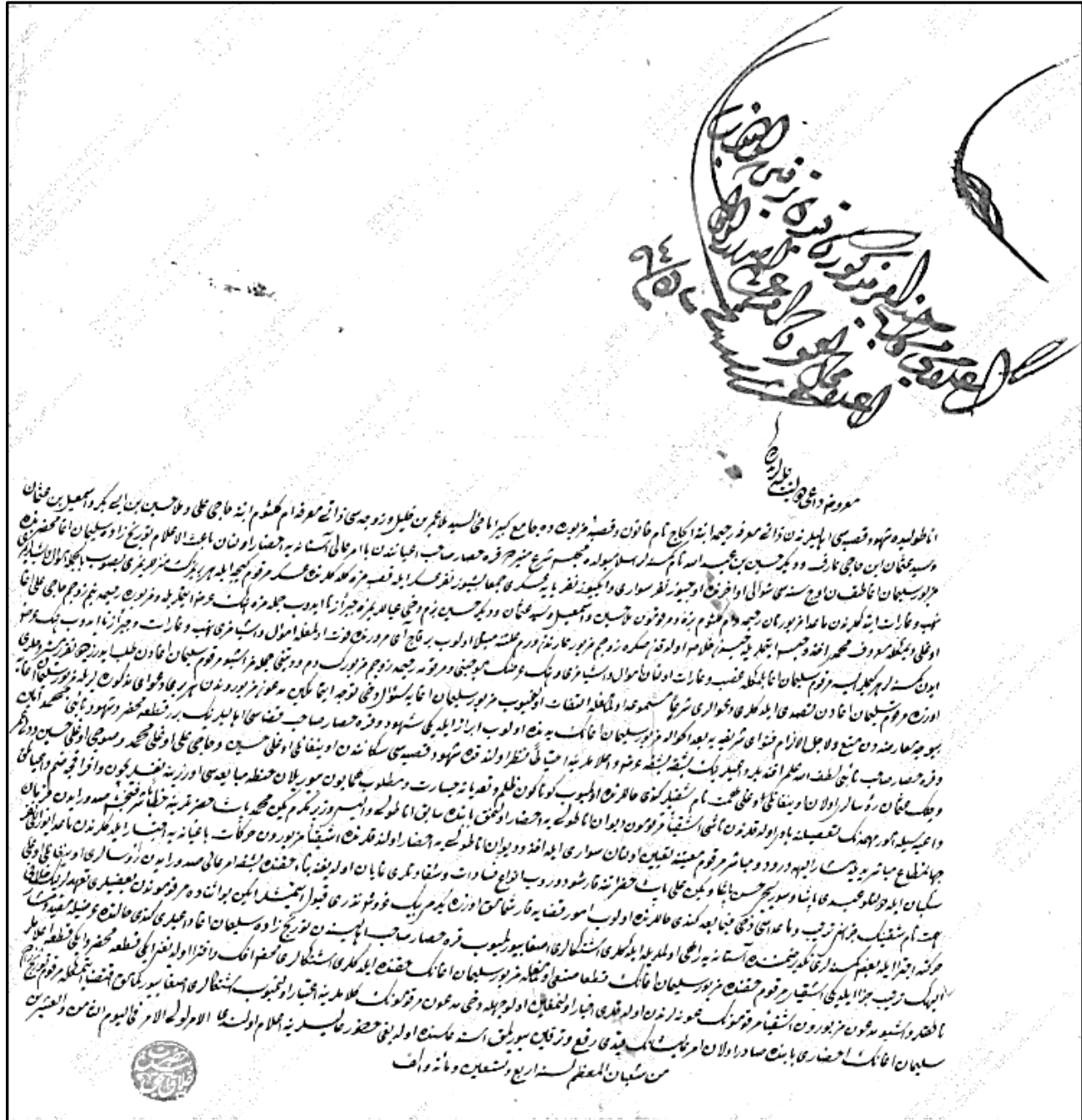
Cezar, Yavuz, "Bir Âyanın Muhallefâtı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail Oğlu Hüseyin", *Bellekten*, XLI/161 (1977): 41-78.

- Çetin, Cemal, “Kamu Düzeninde Alternatif bir Yöntem: Nezir”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/36 (2015): 287-310.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1992.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi Merkez ve Taşra Yöneticileri 1756-1792*, İstanbul: 2019.
- Ekinci, Abdullah ve Murat Polat, “XVIII. Yüzyılda Şark Valilerinin İktidar Oyunları ve Bir Feodalin Güç Devşirmesi: Millilü Timur Paşa”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 14 (2022): 95-118.
- Ergenç, Özer, “Osmanlı Klasik Dönemindeki “Eşraf ve A‘yan” Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, III (1982): 105-118.
- Gönçer, Süleyman, *Afyon İli Tarihi*, II, Afyon: İleri Ofset Matbaacılık, 1991.
- Günay, Vehbi, “Batı Anadolu’da Ayanlık Mücadeleleri ve Bergama Voyvodası Sağancılı Veli”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/2 (2006): 93-118.
- Güneş, Mehmet, “Karahisâr-ı Sâhib Ayânı Mollazâde Hacı Ahmed Ağa’ya Ait Bir Tereke Defteri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII/2 (2006): 65-91.
- Güneş, Mehmet, “Karahisâr-ı Sâhib Ayânı Turunçzâde Dede Mustafa Bey ve Muhallefâtı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/65 (2019): 204-218.
- Köksal, Osman, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları”, *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 19 (2006): 283-341.
- Köprülü, M. Fuad ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Âyân”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, II (İstanbul 1993), ss. 40-42.
- Küpeli, Özer, “Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, I, (Afyon 2001), ss. 133-147.
- Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, 3, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1311.
- Mert, Özcan, “Âyan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, IV (İstanbul 1991), ss. 195-198.
- Özdemir, Rifat, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Özkaya, Yücel, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirışleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”, *Belleten*, XLII/168 (1978): 667-723.
- Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlık*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-II, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Sarikaya, Hüseyin, “Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı 1209-1219/1794-1805 (İnceleme ve Metin)”, *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, 2013.

- Sönmez, Serpil, “Tanzimat’a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas (1777-1839)”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2015.
- Şafakçı, Hamit, “Bozkır’da Madencilik (1776-1839)”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2013.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türki*, Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317.
- Telci, Cahit, “Osmanlı Devleti’nde 18. Yüzyılda Muhallefât ve Müsâdere Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/2 (2007): 145-166.
- Toprak, Seydi Vakkas, “Nuri Tarihi (Metin-İnceleme)”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Uzun, Mustafa, “Câize”, TDV İslam Ansiklopedisi, VII (İstanbul 1993), ss. 28-29.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Yılmazçelik, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

EKLER

Ek 1. 500 askeriyle Şuhud kasabasını basarak halka olmadık zulüm ve eziyetlerde bulunduğu iddia edilen Karahisar-ı Sahib Ayanı Turunçzâde Süleyman Ağa hakkında yapılan şikâyet üzerine İstanbul'da mahkemeye çıkarılması hususunda İstanbul Kadısı İshak Efendi'nin i'lâmı. (BOA, AE.SABH.I., 67/4666)

Ek 2. Turunçzâde Süleyman Ağa'nın Sivas zahire mübayaacılığını devam ettirmek şartı ile Sivas Eyaleti mütesellimliğine atandığına dair ferman sureti. (ŞŞS, 3/s.179)

اور چون توغ نام بر مجبور استملکت اوی
افتخار الاماجد والاکام تابع الشاه والنظام المحقق بر غیر عنایت اعلتک الوام درگاه سعادت
بنور بشارتین حال کسیران منظمی ترنج در سلیمان دام مجده و نفاذ القضاة و احکام
معاونت انصاف الایات سیوده واقع قضاة و نواب زید قضاة توضع رضع بهایون
وامسل اولیجی سید اول اول باره انابه مدسکری معیته بخشند و تجع ایدیه یک س قس
مغوره بقینا لریجون ایات سیوده واقع قضاة فرخ سوسون اسکنه سرت سبایه
زخاریت تحصیلت وسیله سرت ایون ایات مذکور و متسلک بو سون اقدح زکات
مستطابم طرفه صدور ایدون ارضیفیم نوبتجه سنا قیوم ایون مدالیسده عهدده که احکم
و تقویت اولتمق سبایه سیده متسلکت مذکورن تا کان سکا ایقبا سجون ارضوی
ایما یونمذک در فر او سرفیم اصداری خصوصه بود دفعه رتاب هما بودن تا تقامی طرفه ذک
سنای ارضوی عما بودن تحری اولتمقله ما مور مبابیعی اولدولکت زخاریت تکمیل تحصیل
و تدارکت و محققه تسلیمه بذل مقدرت ایتمک شرطیله متسلکت مذکورن تا کان عهدده کده
ایقبا فرماغ ارضفان ایدی شرط مذکور اید ایات مذکور متسلک تا کان سکا
ایقبا و تقریب ذرفی سلوکت اولدوقده تا کان متسلکت مذکورن حسب و ربط و والی
طرفه راجع عاقدات و طیارانه اولیکدیجی و هرجه اخذ و تبین و اداره و رؤیت و مانور
مبابیعی اولدولکت امور مبابیعی شرط ایفانک اوزره تا ایدی جمع و تحویل زخایر
ایدون محققه تسلیمه زید سیمی و غیرت و مقدار ذره مقصور و رفا و تدن و فقرا و سرفناج
تعدی و قوعودن بغایت اتقا و مجانبت و مذک مولانا سومی الیهم سز متسلکت مذکورن
قیوم سیمی مور الیهم تا کان ضبط و ربط و والی طرفه راجع و عاقد طیارانه اخذ و قبض
ایقدر حسب ارضیفیم سنا سز متسلکت امور سز اخذ و حرکت مداخله و قوض الیهم سز
مباعدت اولتمق بابنده فرماک عایشانم صادر ارضدر بیور سوکا درگاه سعادت کوه طیلین
قدوة الاماجد والاعیان پیر محمد زید بجه **حکم** سز قلم وصول بولوقده بو بابده
وجه مشروح اوزره سرفا فقه صدور اولان فرماک واجب الاتباع و لایح الامتثال حضرت
سبزیله عمل و حرکت رطل قعدن کاشی و مجانبت ایلیک سز شروع بیک سز عداوت شرطه اعتماد
قیل سز تحریانه ارضی اول اول سز ارج و ماتبت و اتقا **مسما**
قد وصل اینا **ختم**

Ek 3. Turunçzâde Süleyman Ağa'nın vezirlik rütbesine yükseltılarak Millî Aşireti beylerinden Timur'un bertaraf edilmesi için Rakka eyaleti valiliğine tayin edilmesi hakkında Hatt-ı Hümâyün. (BOA, HAT., 273/16010)

۹

بادشاه

فایض المصلح
وزیر اعظم
مقام

شوقلو کرمانلو مهاجر قندلو ولی نعمت اقدم
بودضم رتبه والای وزارت احسان اولنان ربیع زاده سلیمان باسا قوللریه ملایم بودک استنباط الله الامور
قلغی اوزره رقم ابالی توجیه اولغی اراده بیورلغی معلوم همایونلریدر موجب اوده علیه ای اوزره ایزین
اردوی همایون رقم ابالی توجیه و امرشینی تصدیق بولایب اولغی خصوصی صدر اعظمی قوللریه رقم جاوید
تخیر اولغله ماموریت امرشینی و فی بوطرفن اصدار تنظیم اولغور ایغی ساحتی شیخ الاسلام افندی
واعیلرینک انشته سی کسکین حسین اغا قوللریک برقلع ماه مقدم بالجمه اموال و امیابله خانی محرق اولغور
برمناسب خدمت ایله قایلرستی افندی مساد الیه داعیلری نیاز ایدوب شمدیه برمناسب خدمت نظر ایدوبه انتظار
بووقه دیک تاخیر اولغی شمدی سالف الذکر رقم ابالی توجیه اولغله ال دربر خدمت اولغله امرشینی
مرفوعه اعطای اراده علیه لری بیورلغی صدرنه اونور کاب همایون اصدار اولنان ماموریت امرشینی خدمت
تسلم و بعد توجیه امرشینی و فی اردوی همایون لری الورد اولغی کذلک اغای مرفوعه در استیبه خدمت
مرفوعه مامور قلغوب افندی مساد الیه داعیلرینک و جباری و فی بوقریب قرین حصول اولش اولغی محاط علم
عالی لری بیورلغره فرمان شوقلو کرمانلو مهاجر قندلو ولی نعمت اقدم بادشاهم خدمت کیدر

Ek 4. Karahisar-ı Sahib mutasarrıfı olup Kıbrıs adası muhafızı iken vefat eden Turunçzâde Süleyman Paşa'nın kaydedilen muhallefâtı (BOA, AE.SSLM.III., 28/1631)

